

Roseanu Oscar

Életrajz

Roseanu úr kémia tanár volt, nyugdíjas, 82 éves. A feleségével együtt egy bukaresti panellakásban lakik, a városközpont közelében. A hófehér haj beragyogja arcát, mindig szeretetreméltó és mosolygós. Egész életében gyerekekkel dolgozott, szerinte az ő szeretetük a legfontosabb dolog a világon. A tanári pálya megannyi önmegvalósítást és sikerélményt nyújtott, közöttük például néhány találmány: sajátos taneszközök. Nagyon büszke két unokájára, fényképeik mindenütt ott vannak a lakásban.

Apai nagyszüleim valahonnan Galíciából jöttek, és Nagybárban telepedtek le, egy faluban, vagy ha meg akarjuk tisztelni, egy községben, Petrozsény és Hátszeg között [Nagybár – kisközség volt Hunyad vm., 1910-ben 500 főnyi román és magyar lakossal. Trianon után Romániához került. – A szerk.]. Apám kisgyermek korában árva lett. Nagypám, Rosenfeld Dávid kocsmáros volt. Vallásos ember volt, volt egy imádságoskönyve, és tudott imádkozni. Nem járt hagyományos öltözetben, a faluban nem viseltek ilyet. Otthon magyarul beszéltek. Nagypám rokonairól nem tudok semmit. Nagyapa 1921 táján halt meg, nagymama, Rosenfeld Etelka még előbb.

Minden évben elmentem apámmal Nagybárba, a nagyszüleim sírjához. Két évvel ezelőtt az unokámmal, gépkocsival jövet Déva felől, megálltunk Nagybárban, a nagyszülők sírjánál. Tömértelen német hangzású név, egyik-másik akár zsidó is lehet, de egyik nevet sem ismertem. Petrozsényban gyermekkori jó barátok mondták el, hogy a zsidó temető a háború [vagyis második világháború] idején meghalt német katonák temetője mellett van. Az én időmben ez nem így volt. Nem sikerült megtalálnom a sírt. Beszéltem a gyerekekkel, az idén ismét el akarok menni oda.

Apámnak több testvére volt: Klein [szül. Rosenfeld] Pepi, Baum [szül. Rosenfeld] Etus, majd Rosenfeld Béla és Rosenfeld Benjámin. Mind Nagybáron születtek.

Az egyik húg, Klein [szül. Rosenfeld] Pepi Marosújváron lakott [Marosújvár(-akna) – nagyközség volt Alsó-Fehér vm.-ben, 1920-ban 4900 magyar és román lakossal (járási szolgabírói hivatal, járásbíróóság). Itt volt Magyarország legnagyobb sóbányája. Trianont követően Romániához került (Ocna Mureș), Tordától 24 km-re, déli irányban fekszik. – A szerk.]. A férjének, Klein Dávidnak volt egy kerékpár- és varrógépboltja. Pepi háztartásbeli volt. Vallásos, nem akárhogy, parókat viselt, nagyon vallásosak voltak. Elköltöztek Kolozsvárra [a második világháború után], majd onnan Izraelbe távoztak. Pepi Izraelben halt meg, a férje újra megnősült, egy hajdani közös lupényi ismerősünket vette el. Klein Pepinek és Dávidnak három fia és két lánya volt. Két fiú Transznisztríában pusztult el, az emberek azt mesélték, hogy fölrobbantották őket. Jenő volt az egyik, Ernő a másik. Egy kisebbik fiú sokáig autóbuszsofőr volt Kolozsváron, Izraelbe települt. Neki is vannak gyermekei. Él, a felesége meghalt, igen jól ismertem őket. Egyik lánya, Hanna számtantanárnő volt. Izraelben halt meg, agydagánata volt. Volt egy fia és egy lánya, akik Izraelben élnek. A másik lány, Erzsi, a szatmárnémeti Nemzeti Színház szabójával házasodott össze. Ők is kivándoroltak Izraelbe. Volt egy fiuk, Máté, kiváló gyermek, bejutott Bukarestben az elektronika szakra, anélkül, hogy tanárt fizettek volna a fölkészítésére. Izraelbe kerültek, és a fiú meghalt a hétnapos háborúban [Minden bizonnyal a hatnapos háborúra gondol. Lásd: hatnapos

háború. – A szerk.]. A férj fölakasztotta magát, és az asszony minden nap a temetőben volt, egy olyan sír mellett, amiben semmi sem volt, minthogy a fia egy tankban robbant föl. A fiú nős volt, a felesége várandós, már volt egy gyermekük, mára mindkettő felnőtt. Hogy Erzsit elmozdítsák a sír mellől, találtak valakit, akinek a felesége meghalt Auschwitzban, és meggyőzték, hogy menjen hozzá. Elment Amerikába. Időközben a férje meghalt, Erzsi ott maradt, néha fölhív bennünket telefonon. Évente legalább kétszer eljön Romániába.

Baum Etus [szül. Rosenfeld], a legkedvesebb hűg Brassóba ment férjhez. Háztartásbeli volt, a férjének, Baum Sándornak volt egy élelmiszerboltja. Brassóban laktak, a kőfejtők mellett. Volt egy lovas fogata, azon ültem mindig a nyári szünetekben, amikor bevásárolni mentünk a városba. Két lánya volt, Etus szép volt, de a lányok is. A nagyobbik leányka, Szonja, tizenkét éves volt, a kisebbik, nem emlékszem a nevére, nyolc, amikor az anyjukkal együtt elpusztultak Auschwitzban. A férj, Baum Sándor túlélte a deportálást, és újránősült Nagyváradon.

Az egyik fivér, Rosenfeld Béla Buhuși-ban [Bakó m.] élt, elvesztettem a nyomát. Egyszer járt Petrozsényban. Nem tudom, mivel foglalkozott.

Volt még egy fivér, Rosenfeld Benjámin, másképpen Dezső, cipész volt, Petrozsényban élt. Apám rendszeresen támogatta őt, eléggé elkeseredett ember volt. Megnősült, kitelepült Izraelbe. Vakbuzgó vallásos volt, a felesége parókát viselt. Meglehetősen vallásosak a gyerekeik is. Egyszer ennek a Dezsőnek a lánya telefonált, és jött a fia, és egy csésze vizet öntött a fejére: hogy miképpen meri fölemelni a telefonkagylót szombaton! Dezsőnek két lánya volt, amikor meghalt, a felesége a két lánnyal Amerikába ment, férjénél vannak, az egyiknek a férje mészáros, a másiknak kereskedő, akinek volt egy kis farmergyára.

Apám, Rosenfeld Márton 1892-ben született, vagy kicsit később, Nagybaron. Elvégezte a gimnáziumot, ingázott Petrozsény és Nagybar között. Eljött Petrozsényba [*Petrozsény – nagyközség volt Hunyad vm.-ben, a 20. század első évtizedeiben 12 000 főnyi lakossal. Környékén Európa egyik leggazdagabb barnaszénlelőhelye volt, amelyet 1867-ben kezdett művelni a brassói bánya- és kohótársulat, majd az állam is nyitott bányákat.* – A szerk.], fölverték a szénbányához, ott dolgozott egész életében, negyvenhat évet. Rendkívüli ember volt, kifogástalanul komoly, erkölcsös ember, mindenki, aki ismerte, tisztelte és csodálta őt. A lónyai szénbánya beszerzési osztályát vezette.

Édesanyám, Rosenfeld Frida [szül. Lustig] 1901-ben született, majdnem tíz évvel volt fiatalabb apámnál. Elvégezte a petrozsényi gimnáziumot. Fiatalkorában pénztáros volt egy petrozsényi illatszerboltban. Tudom, hogy apa első látásra beleszeretett. 1921 körül házasodtak össze, és nagyon boldogok voltak.

Anyai nagyapám, Lustig Jenő Bécsből származott. Szabó volt. Nagy mókamester volt, minden kisiparossal baráti viszonyban, egész nap a kuglizóban ült és sörözött, de igen jó szabómester volt, különösen nadrágokat szabott kiválóan. Volt egy inasa, az dolgozott. Ő meg a sörözőben... De szenzációs ruhákat készített. Akárhányszor jöttem hozzá, minthogy gyakran meg kellett javítania a nadrágomat, azt mondta: „Itt jön a legjobb kuncsaftom!” Nagyon jópofa ember volt. Otthon volt a műhelye, a konyhában volt a szabóasztal. Sokan ismerték, jöttek hozzá, rendeltek ruhát. Mesélt Ausztriáról, mindenféle helyekről, az első világháborús élményeiről, nagyon büszke volt a katonakorára [a közös hadseregben – lásd: hadsereg az Osztrák-Magyar Monarchiában].

Nagymamám, Lustig Ilona valahonnan Szerbiából származott, rokonai voltak ott. Fiatalkora óta fehér volt a haja, mindig ilyennek ismertem. A környéken mindenki magyarul beszélt, kivéve nagymamát, aki tökéletesen beszélt németül. Kalapos volt, a főutcán volt a nőikalap-üzlete, ott volt minden bolt. Ez volt az egyetlen ilyen üzlet Petrozsényban, a helyi elit látogatta, a város krémje. Úgy emlékszem, hogy talán volt egy alkalmazottja is. Az készítette a kalapokat. Ő készítette a kalapokat, kalaposnő volt. Az üzlet felerészben az övé volt, a másik felében a Benedekné virágboltja volt, akivel különben családi jó barátságban voltunk. Amikor a bár micvóm volt, ez a néni hozott nekem egy magyar könyvet Petőfi verseivel, ma is megvan. A nagymama üzletrésze egy hosszú szoba volt, hátul egy polcféleséggel, ott alakították a kalapokat, ennyi. Egy időben nagymama egy gyermekjátékrészleget is tartott. Ezt nagyon szerettem, minden héten kaptam valamilyen játékot a boltból. Volt egy motorkerékpáros-automata, ami körbejárta a házat, voltak játékautók, babák. Akárhányszor jöttem az üzletbe, nagymama megvárta, amint elérek az utca végébe, és akkor utánam kiáltott: „Osziiiiiiii!” Vissza kellett mennem, elfelejtett üzenni valamit édesanyámnak! Minden alkalommal utánam kiáltott az utcán.

Nagyapa nagy termetű volt, nagymama apró és igen serény. Egész életüket Petrozsényban töltötték. Négy gyermekük volt: Lustig Vilmos, Lustig Imre, Lustig Rozália és Rosenfeld Frida [szül. Lustig]. A háború idején Petrozsényban maradtak, minthogy nagyapa életkora ötven év fölött volt, csak az ötven alattiaknak kellett bevonulni. A háború után is itt maradtak. Nagymama az 1960-as években halt meg. Nagyapám kilencvenhat éves korában, az 1970-es években.

Lustig Vilmos Temesváron katonáskodott, ott maradt, megnősült. Villanszerelő volt. Ő szerelte be a városban az első felvonót, a Barátium gimnáziumban, az akkori német iskolában. Milyen büszkén mesélt mindig erről a liftről, amelyet ő konstruált meg! Kiváló műszaki érzéke volt, nagyon jó szakmunkás. Felesége, Lustig Betti (Betusnak becézték) háztartásbeli volt. Két lányuk volt, Klári és Évi. Kivándoroltak Izraelbe, az egész család, Kiriát Yamba. Klári ma is ugyanott lakik, egy villamosmérnök felesége, aki a haifai villamos műveknél dolgozik. A húga, Éva elment az NSZK-ba, nem tudom, mi lett vele *[Németországot a második világháború befejeződése után a megszálló szövetséges hatalmak négy övezetre osztották föl. 1949-ben a három nyugati megszálló hatalom egyesítette saját megszállási övezeteit, és a nyugati zóna 10 tartományából létrehozták a Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK, a köznap használatban: Nyugat-Németország). Erre válaszul a Szovjetunió, szintén 1949-ben a saját megszállási övezetében lévő 5 tartományból létrehozta a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK). Berlin, a főváros továbbra is négyhatalmi megszállás alatt maradt, keleti része lett az NDK fővárosa, az NSZK fővárosa pedig Bonn lett. Az NDK vezetése 1961-ben felhúzta a Kelet-Berlint Nyugat-Berlintől elválasztó ún. berlini falat, amely a megosztott Európa szimbóluma maradt 1989-ig. Az NDK-ban az 1990. márciusi választásokon az újonnan alakult jobboldali pártok győztek, és az újjáalakult tartományok októberben csatlakoztak a Német Szövetségi Köztársasághoz. Ezzel az NDK mint önálló állam megszűnt. – A szerk.]*.

Lustig Imre nem nősült meg, zárkózott ember volt. A vasútnál dolgozott. Egyszer aztán magára maradt Petrozsényban, illetve ő és apám, majd apám is meghalt – mit tegyünk Imrével? És közbeléptem itt *[a bukaresti hitközségben]*, elhelyezték az „Amalia és Moses Rosen” idősoththonban, ott is halt meg.

Lustig Rozália 1951-ben halt meg, Petrozsényban, hajadonként. Ő, szegény, beteg volt, és mintha arra várt volna, hogy eljöjjenek, és egyszer még találkozzunk. Vele voltam, amikor meghalt.

Nagy téglaházunk volt, amikor a lónyai bányatelepen laktunk, a Nicolae Iorga 14 szám alatt. Az utca a vasutasok házaival kezdődött, majd a főutcaig a bányászok lakótelepével folytatódott. Mi voltunk az egyetlen zsidó család ott, a többiek tisztviselők vagy munkások voltak a bányánál. Legjobb barátságban egy velünk szemben lakó családdal voltak, Székelynek hívták őket. Az asszony háztartásbeli volt, a férfi meg kereskedősegéd – azaz a szénbánya alkalmazottainak az üzletében árult. A bányászok a hónap végén fizettek – jöttek egy számlával, és amit időközben vásároltak, azt levonták a fizetésükből. Vásároltak egy zsák fehér lisztet, egy zsák félfehéret – minthogy akkoriban a kenyeret otthon sütötték, egy zsák kukoricalisztet, fél zsák cukrot. Így történt akkoriban a bevásárlás... Ez volt a bányásztelep.

Édesanyám nagyon jó gazdasszony volt. A kolónián volt a házunk, szép verandával, előtte virágoskert. Hátszobán zöldségeskert. Meséli a feleségem: „Néztem a mamát, kiment a kertbe, és kihúzott egy sárgarépat. Jött vissza szaporán, főzött. Aztán eszébe jutott, hogy kell még egy paszternákgyökér.” Minden megvolt a kertben, rendesen elültetve. Apa készített neki egy dobozt, csak a libák feje búj ki egy nyíláson, ennek a segítségével töltte őket kukoricával, sós vízzel, hogy szomjasak legyenek, és egyenek, hogy hízzanak. Egész nap. Így nevelt tizenkét libát télire, felfüstölték őket. A tejet egy „momârlan” [A Zsil-völgyi „őshonos” román lakosság neve, akik inkább állattenyésztéssel foglalkoznak, mintsem bányászattal. Általában a bányák körüli hegyekben laknak. – A szerk.] asszony hozta, lovon, sajtárokban. Köréje puliszkát tett, hogy ne folyjon ki, azt aztán megettük. Édesanyám beszélgetett az asszonnyal. Igen mulatságos volt, ahogy gyenge román tudásával beszélt, de megértették egymást. Különben otthon csak magyarul beszéltünk. Édesanyám minden szomszédal jó barátságban volt. Ott mindenki egyenlő volt, nem volt semmiféle megkülönböztetés.

Apa a lónyai szénbánya beszerzési osztályát vezette, ez egy település Petrozsénytől körülbelül hét kilométerre. Naponta ingázott egy helyiérdekű vonatcskával, télen kis vaskályhával melegítették a kocsikat. Reggel hatkor ment el otthonról, este hatkor tért haza. Délben a lónyai hivatalnokok kávéházában étkezett. Minden este elmentem a kisállomásra, ez helyi megálló, olyan két kilométerre, és vártam rá. Jöttünk a városba, ő a munkatársaival beszélgetett, én kolonc voltam rajta, fogtam a kezét. Hazajött, hozzáfogott a munkához, a Farkas-féle bútorgyárnak könyvelt, majd egy Schwalb nevű szabónak. Míg az asztalosnak könyvelt, megtanulta az asztalosmesterséget. Az udvaron épített egy pavilont, amelyben legalább tízen elfértek, ott voltam egész nap, nyáron ott írtam a leckéimet, hintát készített, tornaszereket, ez lett a hobbija.

Az én nevem tehát Oscar Roșeanu [1947-ben változtatta meg Rosenfeld Oszkáról. – A szerk.]. 1923. május másodikán születtem. Mindenféle-fajta nemzetből voltak barátaim, egész nap fociztam a réten, mint minden igazi fiú. Édesanyám kiáltott: „Osziiii!” azt hiszem, hogy néhány száz méterre volt, több házsor távolságra. Hívott ebédelni. Ezek voltak a gyermekkori jó barátok: Dick Laci, ő volt a futballkapus, Sporia, a momârlan fiú, Rubb Dudu, a szülei órásként voltak, Zuberetz, a szülei suszterek, csehek voltak. Soha senki se kérdezte, milyen nemzetiségű a másik, vagy milyen vallású. Volt gyűrű, hinta, az egész fertály ott volt, mindannyian az udvaron játszottunk. Egyszer eljött Petrozsényba egy bizonyos Alexander, aki kötél-táncos volt. Apa nekem is kellett hogy csináljon. Táncoltam a kötélen, egy barátommal a hátamon. Mindenféle marhaságot megengedtek nekem. Bújócskáltunk. Egyszer építettem téglából valamilyen ólszerű építményt, és ránk omlott. Jártunk halászni a Maleia patakra (a patak keresztülfolyik Petrozsény központján), álltunk a mederben, és kézzel fogtuk a halakat, majd befőttesüvegbe tettük. Elmentünk kerékpáron

Nagybárig, vagy húsz kilométert, és fürödtünk a malomárookban.

Teniszeztünk, Petrozsényban volt vagy hét tenispálya, pedig nem volt sok lakos. Nagyon büszke voltam, cipeltem a rakettet az egész városban, gyakran elbicikliztem Lónyáig, hét kilométerre a várostól, ahol teniszeztam a tisztviselőkkal, apa kollégáival. A tisztviselőklubban volt tenispálya. Télen korcsolyáztam. Petrozsényban három vagy négy korcsolyapálya volt. Apával minden este korcsolyáztunk, mama volt a néző. Síztem. Egyszer az osztálytársaimmal építettünk a város mellett egy ugrósáncot, amelyről száz métert is ugrottam. Volt egy bobszánom is, apa vezette, én voltam a fékező. A városban volt egy bobbálya is, több mint öt kilométer hosszú, a nagy sebességtől elakadt a lélegzetem. Egyszer sikerült meggyőzni mamát is, hogy jöjjön velünk. Egyetlen alkalommal. Éppen akkor kicsúsztuk a pályáról, hirtelen megálltunk, mama ráesett apára, és ezzel véget ért a sportpályafutása.

Tanultam hegedülni, jártam is Kolozsváron két évig a zeneakadémiára, látogatás nélküli tanulóként. Hetente egyszer jött hozzánk a hegedűtanár. A petrillai zenekarral játszottam, néha heti két alkalommal is elmentem, éjjel jöttem haza, gyalog, a hónom alatt a hegedűvel. Ez egy fél szimfonikus zenekar volt. Volt harmonikám, csak most gondolkodom el, annyi év után, szegény szomszédok, mit vétettek, hogy egyfolytában engem kellett hallgatniuk? Az egész fertály az én udvari harmonikázásomtól zengett.

Petrozsény a gyermekkorom városa. Legszebb emlékeim kötődnek hozzá. Valahol azt olvastam, hogy akkoriban [*a két háború között*] tizennyolcezer lakosa volt. Teljes összhangban éltek itt románok, magyarok, zsidók, németek, franciák. A városban erős zsidó közösség élt, a város jegyzőjét Berkovitsnak hívták, a lónyai szénbánya beszerzési főnöke Rosenfeld Márton volt, az apám és még sokan mások. Minden évben egyszer igyekszem eljutni oda, hogy lássam a szüleim sírját. A temetőben, a neveket olvasva, fölidézem e város múltját. Szinte mindenki, akit oda temettek, ismerősöm volt, jó páran barátaim.

A petrozsényi zsidók nem voltak kevesen. Hadd elemezzem a város főutcáján lakó zsidó családokat. Ha Hátszeg felől érkeztél, az első zsidó család a Fuchsok voltak. A családfő asztalos volt. Pár házzal odébb lakott Simmenthal, az úri szabó. Aki elegáns akart lenni a városban, nála öltözött. Egy emeletes ház következett, belső udvarral, amiben szökőkút volt. Itt lakott a Marek család, az övéké volt a városi villanyüzem. Aztán utcasarok következett, egy mészárszék volt ott, a Horváth testvérek tulajdona. Szintén a főutcán volt a Biber család készruháüzlete. Az egyik utcasarkon volt a Weiss fivérek impozáns élelmiszerboltja. Ők egy emeletes villában laktak, a bolt fölött. Az üzletben mindent megvehettél, az édességtől a zöldségig. „Gyarmatáruboltnak” nevezték, vagy „áruháznak”. Egy másik család következett, szintén Weiss, akinek ékszerüzlete volt, különösen ezüstdíszekkel. A tulajdonos alacsony volt és kövér, a felesége magasabb, impozánsabb volt, látszott rajta, hogy ő a családfő. Ismét készruhabolt következett, a Schretter fivéreké. Az apa és több gyerek, mind itt dolgoztak. Különben a Schretter fivérek voltak és maradtak a város legelső kereskedői. Mindenki ismerte őket, mindenki hozzájuk fordult, ha jó kiszolgálásra vágyott. A legkisebbik Schretter fiú 1996 óta Petrozsény polgármestere, független jelöltként választották meg.

Következett a Hertz család cipőüzlete. Ketten voltak testvérek. Aztán egy gyógyszertár, a Ringewürtzéké, a fiuk kivándorolt Izraelbe. Egy másik Biber család volt a parfümbolt tulajdonosa, ahol fényképezési felszerelést és anyagokat, hangszereket stb. is árultak. Ez a család is

kivándorolt Izraelbe. A Goldstein család készruhaboltjánál mindenki csodálta a cégtáblát: egy nadrágot, amelynek a szarait négy férfi húzta, de az nem szakadt el. Ez azt akarta mondani, hogy az itt vásárolt ruha mennyire tartós [*Budapesten is volt hasonló reklám: a Guttman Áruház (a háború utáni Verseny Áruház) híres reklámja volt 1899-től egy nadrág elszakításával megbirkózni nem képes három-három férfialak. Mint Szabó Dániel cikkéből (Reklám a századfordulón) megtudhatjuk, az „ábra nem Guttmanék találmánya, azt egyértelműen a New York-i Sweet Orr and Company reklámjáról másolták” (ami viszont emlékeztetett a Levi Strauss and Company nadrágtépő lovaira)* (www.reklamvonal.hu/index_alap.php?cikkid=137&inc_text=cikk_display.php&keyword). – A szerk.]. Ugyancsak a főutcán lakott Ábrahám mérnök családja. Ez a család szervezte meg az Ihudot meg a Keren Kajemethet Petrozsényban. Aztán ott volt a Hoffmann család. A férfi bankigazgató volt.

A Maleia partján volt egy gyönyörű villa, két család lakott benne: a Pickék (ez a család most is Petrozsényban él, egyike a kevés itt maradt zsidó családnak), valamint Halmos ügyvéd családja, egy fiuk és egy lányuk volt. A lány ismert zongoraművész volt. Azt hallottam, hogy a család kivándorolt Indiába, majd nyomuk veszett. Aztán a Vámos család, az apa könyvelő volt, két gyermekük volt, egy fiú, Ervin és egy lány, Lili. A fiú kollégám volt az egyetemen, Bukarestben végezte a fizika-kémia szakot. 1960 után megörökölték egy franciaországi nagybácsi vagyonát, és kitelepültek Izraelbe, ahol nagyon jól éltek.

Sok nevet kellene még megemlíteni. Az Isac családnak kocsmája volt. Azt hiszem, hogy ők voltak az egyetlen petrozsényi zsidó kocsmáros család. Ugyancsak a főutcán volt egy cipőbolt, tulajdonosa Musen Deri volt, akivel alkalmam volt találkozni a háború után Haifán, ahol szintén egy cipőboltnak volt a tulajdonosa. Aztán a Feldmann család. A férfi látszerész volt. Kitelepültek Izraelbe, ott is találkoztam velük, szintén egy optikai üzletben, nem messze a Musen Deri cipőboltjától. Egy másik jó barátom volt Zucker Mandel. Ketten voltak testvérek. Távoztak Izraelbe, de egyikük igen rosszul bírta az éghajlatot. Engedélyt kértek, hogy visszatérhessenek Romániába, de nem engedték őket. Rotman Pál szobafestő a húgával együtt költözött Izraelbe, 1941 előtt [*akkor még: Palesztina*]. Hasonlóképpen a Léb család, a férfi asztalos volt. A fivérével és két húgával távoztak Izraelbe. Aztán még egy család, amelyik Izraelbe távozott, egy Schwalb nevű szabóé.

A Kardos családnak készruhaboltja volt. Kardos úrhoz egy mulatságos emlék fűz: három-négy éves voltam, amikor megtanított, hogy zsebkendőbe fűjjam az orromat. Örökké a bolt ajtajában állt, szemlélte az utcát. Mellette, egy másik üzletben Rubb órás dolgozott. A nagyobbik fia órás lett, a kisebbik Kolozsváron orvos. Az öreg Rubb volt a város mókamestere volt. Millió viccet tudott. Aki elment a boltja előtt, és megállt a kirakatnál, találkozhatott az öreg Rubbal, aki kisietett, és elmondott néhány viccet, amelyeket tárgy szerint csoportosított: a rabbiról, a rendőrökről, a papokról stb. Sok viccét átvették a város lakosai, közöttük az apám is, aki minden alkalommal, amikor hazamentem, elmondta őket, én pedig, hogy örömet szerezzek neki, nevettem rajtuk, mintha akkor hallottam volna őket először.

Következett a Reisman-patika. Petrozsényban két gyógyszertár volt, mindkettő zsidó tulajdonban. Aztán egy vásárbolt. Egy másik főutcán lakó család következett, porcelánboltjuk volt, a Weissék. Nem álltak rokonságban a másik Weiss családdal, amelyikről az előbb volt szó. Ezek is kivándoroltak Izraelbe. Egy közeli udvaron laktak Nagykék. A családfő cipész volt. Izraelbe távoztak,

még a második világháború előtt [*Izrael Állam 1948-ban alakult meg, 1920–1948 között Palesztina brit mandátumról van szó. – A szerk.*]. Egy nőikalap-bolt következett, a Lustig-féle, a nagynyámé. Ugyanabban a boltban virágüzlet is volt. A következő házban lakott Weiss doktor két, pártában maradt húgával. Az egész város némileg excentrikusnak tartotta őket, minthogy egész nap az ablakban ültek, és néztek ki az utcára, és mindenkre ráköszöntek. Aztán egy gyarmatáruüzlet, a Banden családé, két fiuk volt, mindketten kivándoroltak Izraelbe a háború után. Bandenné minden évben elment Herkulesfürdőre. Gyermekkoromban azt hittem, hogy „Herkulesbad” legalább is Ausztriában van. Aztán később tisztázódott, hogy Herkulesfürdőről van szó [*A kénes és sós gyógyvizekkel rendelkező Herkulesfürdő az egykori Osztrák-Magyar Monarchia egyik leghíresebb fürdőhelye volt. A római időkben építették ki először, majd a 18. században az addigra teljesen elfeledett gyógyfürdőt ismét fölépítették. Ezt egy török támadás lerombolta, és a 19. század második évtizedében nyílt meg a fürdő újra, virágkorát a század második felében élte. (Petrozsény és Herkulesfürdő között 166 km a távolság.) – A szerk.*].

Petrozsényben máshol is laktak zsidók, néhányan meglehetősen ismertté váltak. Így például Schwartz alelnök lett a Munkaügyi Minisztériumban. Hermann doktornak két fia volt, az egyik orvos lett Kolozsváron, a másik meg vegyészmérnök a Dermata vállalatnál, ugyancsak Kolozsváron [*A dr. Farkas Mózes és Farkas József Dermata Bőrgyár és Cipőüzem Kolozsvár egyik legnevesebb bőripari vállalkozása volt, a mai Clujana cipőgyár elődje. – A szerk.*]. A Fischer családnak gyarmatáruüzlete volt a bányásztelepen. A Vértess családnak kályhacsempegyára volt. A legnagyobbik fiú ebből a családból illegalista volt, és letartóztatták Magyarországon [*Az illegalista illegális kommunistát jelent, a szót főnévként használták, és beleértődött, hogy kommunistákra vonatkozik, nem volt szükséges hozzátenni a „kommunista” szót. – A szerk.*]. Miután kiszabadult, itthon tanult az orvostudományi karon és a matematika karon. Gyomorfekélyben halt meg. Két öccse volt, mindketten Izraelbe települtek.

Volt egy fiú, Horváth Tibor, aki a háború után a Beruházási Bank alelnöke lett. Ő meg a fiatal Hoffmann, a bankár fia volt a város műkorcsolyabajnoka. A korcsolyapályán mindenki körben korcsolyázott, és ők ketten voltak középen, mindenki őket csodálta. Olyan korcsolyájuk volt, ami fel volt csavarozva a cipő talpára, ami nagy újdonság volt akkoriban. De valóban csodálatosan korcsolyáztak.

Aztán volt még egy család, a Scheffer család, az övük volt a város egyetlen nagy szódavíztöltő üzeme. Volt egy lovas kocsijuk, azzal szállították ki a szódavízet a városba. Télen az ő területükön korcsolyapálya működött. Az unokájuk elvégezte az orvosi egyetemet Temesvárott, kivándorolt Izraelbe, ahol a zsvati kórházban orvos.

Az állomástól nem messze lakott a Grossman család, építőanyag-raktáruk volt. Ők voltak a szénbányák legnagyobb szállítója, faanyagot meg egyéb szükséges anyagokat szállítottak. A fiuk Franciaországban tanult, harcolt a maquis-ban [*Ez volt a neve a második világháború alatt a francia ellenállási mozgalomnak. – A szerk.*], és visszajött az országba, megváltoztatta a nevét, Gaston Marinra [*1918-ban született. Elvégezte a grenoble-i műegyetem villamossági és energetikai karát. Számos tudományos munka szerzője, a francia hadsereg és ellenállás veteránja, 1949–1962 között magas hivatalokat töltött be az energetikai minisztériumban, az Állami Tervbizottságban és az Állami Nukleárisenergia Bizottságban. Jelenleg Izraelben él. – A szerk.*]. A Grossman család a háború idején Kolozsvárra költözött a lányukkal együtt, elvitték őket Auschwitzba, ahol

elpusztultak, így Gaston Marin, amikor hazatért, senkit sem talált életben a családjából.

Minden ünnepkor a zsinagógában voltunk, soha sem hiányoztunk. Jom Kipurkor tizenkét órát ültünk itt, este táltak, másnap estig senki sem evett. A szülőket és a testvéreket minden ünnepen meghívtuk magunkhoz, a Jom Kipur [előtti] vacsorára, a Hanuka-ebédre, minden ünnepkor nálunk voltak, minthogy nálunk sütöttek kenyeret. Az utcánkban volt egy kenyérsütő kemence, minden nap más családra került a sor, a mi napunk a péntek volt. Édesanyám a szennyest is elhozta az öregektől [a nagyszülőktől], nálunk mosták azokat is, összetartó család voltunk. Minden vasárnap reggel kivonultunk apával az ebédlőbe, ahol imádkoztunk – a reggeli imát minden vasárnap, minthogy szombaton dolgozni kellett, de vasárnap ez volt a program. Apa megtanította, hogy kell föltenni a tálitot és a tfilint. Tudtam, hogy kell a tfilint föltenni – egyet a karomra, a másikat a homlokra hétszer kellett körbecsavarni.

A bár micvóra készülve, volt egy bóher, tanító néhány hónapig, megtanította, hogyan kell szerepelnem. A bár micvóra a petrozsényi imaházban került sor. Bemutattam a Tórát, olvastam, végigjártam vele az egész termet, körbe, és természetesen az emberek megcsókolták a Tórát. Mindenben követtük a hagyományt, este vacsora volt. Részt vett az egész család, a nagyszüleim, nagybácsik, nagynénik, összetartó család voltunk.

Petrozsényban egy zsinagóga és egy imaház volt. A zsinagóga ma is megvan. A rabbi Müller rabbi volt, aki nagy tudós hírében állt. A fia, Müller Pinki [Pinkász] ugyancsak rabbinak tanult, és 1944 után föliratkozott, hogy kivándoroljon Izraelbe. [Pinchas Müllert letartóztatták, azzal a váddal, hogy a Hunyad megyei zsidóságot kivándorlásra bujtogatta, emiatt néhány évig börtönben volt. (Együtt raboskodott Szamosújváron Páskándi Gézával. Levelezésük „Múlhatatlan barátsággal” címmel jelent meg a CET Belvárosi Kiadónál 1999-ben.) Kiszabadult, és kivándorolt Izraelbe, ahol Észak-Izrael főrabbi lett. – A szerk.]

Az ünnepek valóságos divatbemutatók voltak, a hölgyek mind új kalapban jöttek, amiket nagymamám készített, elgondolhatja, mi volt ott. A hitközség szabályszerűen megtartotta a hagyományos ünnepeket, a Jom Kipurt, a Pészahot, a Ros Hásánát, a Hanukát. A családban tökéletes összhang uralkodott. Sose hallottam egy felemelt hangot. Nem volt meg nem tartott ünnep, meghívták a nagyszülőket, a nagybátyáimat, az egész család összegyűlt nálunk. A húsvét húsvét volt, nyolc napon át ettünk pászkát. Apa minden hagyományt betartott. Tudták, hogy a zsidó hitközség tagja, ez senkit sem zavart a városban. Emlékszem például, hogy a széderesten az egész család összegyűlt, nagynénik, nagybácsik, nagyszülők a hagyományos asztal körül, amiről semmi sem hiányzott, amit a hagyomány előírt, mint például a „kosz sel Elijáhu” [Elijáhu serlege], a borcseppek, amelyeket kitöltöttek a poharakból a „dam” [vér], „cefardeah” [békák] szavak kíséretében [A Hágádá fölsorolja azt a tíz csapást, amely az egyiptomiakat sújtotta a zsidók kivonulása előtt. Mikor elmondják a tíz csapást – az első két csapás a „dám” (vér), amikor is Egyiptom vizei vérré váltak; a második a c’fárdéa (béka), majd szúnyog, vad, dögvész, fekély, jégeső, sáska, sötétség, első születtek halála –, az asztalon lévő vörösborba mártott ujjal egy-egy csöppet a földre kell csöppenteni. – A szerk.], vagy a kérdések [lásd: má nistáná], amiket én tettem fel apának, mint például „Ma nistánu halajlu háze mikol haleloisz?”. A hitközség ünnepekkor két zsinagógát töltött meg. Ebből mára tíz családnál kevesebben maradtak, nem futja már egy minjánra sem.

A Maleia-völgyi telepen egy olyan zsidó csoport lakott, amelyik a galíciai zsidók hagyományait követte: kaftánt viseltek, prémkarimás kalapot [*strejmel*], szakállasok voltak [Azaz, nyilván egy *haszid közösségről* van szó. Lásd: haszidizmus; haszid öltözék. – A szerk.]. Ott is épült egy zsinagóga. Az imaterem az épület első emeletén volt, a földszinten két terem volt, a tóraiskola számára. Az itt lakók a zsidó hagyományokhoz kötődő foglalkozásokat űzték: egyikük Talmud-Tóra tanító volt, a másik haham [lásd: hóhem] stb. A Maleiában lakott egy szabó is, Ovics, a lányuk most is Petrozsényban él.

Nyugodt légkörben éltünk, nem voltak antiszemita megnyilvánulások, ezek csak a kommunisták eljövetele után kezdődtek. Vasárnap a város feketébe öltözött, a sportpályáról kiözönlő tömeg viselt fekete ünneplőt, mindenki a „Zsil”-lel, a helyi csapattal tartott, nem igaz? A városban van egy domb, azután jön a központ: amint vége lett a meccsnek, mindenki kiözönlött, láttad, amint hömpölyög erre egy fekete hullám, nem voltak autók, az egész sugárút tele volt emberekkel. Mentek, egészen fel a piacig, a város másik végéig – általában ez volt az útvonal, így sétáltak. Azt hiszem, hogy több mint száz zsidó család élt a városban. Nagy közösség volt, ha az egész főutca üzletekkel, és pardon, zsidókkal volt tele. Volt Petrozsényban egy munkáskaszinó, aminek igen jó mozija is volt, és mellette egy hatalmas csarnok, és amikor a szünet volt a filmvetítés során, a nézők kijöttek a büféhez. Itt tartották a bálakat. Akkoriban még táncolták a mazurkát, és apa – az egyik petrozsényi zsidó! – vezette a táncot. Ma is hallom apát: *Messieurs, changez les dames!* [Kb.: Uraim! Hölgycsere következik (francia). – A szerk.] Ez 1937 körül volt. Mindenki mindenkinek a barátja volt. Kit érdekelt, hogy valamelyikük zsidó?

1939-ben a Cuza-Goga-féle kormány [lásd: Goga-Cuza-kormány] megszüntette az összes olyan gimnáziumot, ami munkásközpontokban működött. Így bezárták a petrozsényi gimnáziumot meg a lupényi polgári iskolát, és arra kényszerítették – közvetve – a gyerekeket, hogy szakiskolákba iratkozzanak, bányásznak tanuljanak, a gyakorlatot a bányában kellett végezni. Apám elkezdett leveleket írni, Târgu Jiuba, Temesvárra, Dévára, Nagyszebenbe, hogy tovább tanulhassak. Hatodikos voltam. Nagyszebenből érkezett jóváhagyás. Apa annyira meg volt illetődve, hogy nem is ült vonatra, taxival ment, pedig ezt nemigen engedhettük meg magunknak.

Egyszer Nagyszebenben, hittanóra alatt kint ácsorogtam a folyósón, minthogy zsidó voltam. Jön az igazgató: „Mi van magával itt? – Hát tetszik tudni, én zsidó vagyok. – Hová való? – Petrozsényi vagyok. – Ki íratta be ide? – Az aligazgató úr hagyta jóvá!” Az igazgató szabadságon volt, és nem tudta, az aligazgató feladata volt, hogy megoldja a kérdést, aki nem tudott erről. Nagyon haragudott az igazgató, „Hogy merészelt az aligazgató beírni?” Már eltelt másfél hónap. Mit tegyenek velem? Így aztán [Nagy]Szebenben maradtam.

Ebben a gimnáziumban volt egy háromszázötven tagú fúvószenekar. Volt egy tanár, ő vezényelt a gimnáziumban, Belu tanár úr, szenvedélyesen szerette a zenét. Egyszer végigjárta az osztályokat, és azt mondta: „Fúvószenekart szervezünk, ki iratkozik be közületek?” Az én barátaim ott voltak. Tudom, úgymond, hogy csináljuk, hogy ne mondja senki, hogy nem iratkozunk be. „Tanár úr, mi szaxofonra szeretnénk beiratkozni.” Minthogy nem volt szaxofonjuk. És képzelje el: Bécsből hozatott hangszereket, mindent, ami egy teljes, háromszázötven tagú fúvószenekarnak szükséges – a pénzt a Tanügyminisztériumból szerezte. Egyszer jön az osztályba: „Minden diák, aki fölíratkozott a fúvószenekarba, jöjjön ki!” Nem törődött senkivel és semmivel. A román nyelv tanára egyebek mellett ugyanakkor Szeben megye prefektusa [*főispánja*] is volt. Mit törődött ő a

prefektussal? Kimentünk, mondtuk magunkban, hogy úgysem lesz min játszanunk. És képzelje, négy szaxofon volt ott! A próbákat az iskola alagsorában tartották, gondolhatja, hogy kisebb gondunk is nagyobb volt annál, hogy próbákra járjunk! A katonai zenekar zenészei tanítottak szaxofonozni. Ezzel a zenekarral vonultunk a városban, a büszkeségtől nem fértünk a bőrünkbe! Később is, még pár éven át szaxofonoztam.

Egy éven át, azaz miután kitettek a nagyszebeni gimnáziumból [1940-ben, a romániai zsidóellenes törvények miatt], a nyolcadik osztályt a zsidó gimnáziumban végeztem el [Oscar Roșeanu az 1939/40-es tanévet Nagyszebenben végezte, a következő tanévet pedig a temesvári zsidó líceumban. – A szerk.].

1941. augusztus hatodikán elkezdtek ütni a dobát Petrozsény különböző pontjain – akkoriban így tették közhírré a városháza körleveleit és rendelkezéseit. A „kisbíró” azt hirdette ki, hogy másnap reggel minden zsidónak jelentkeznie kell a dévai Hadtest-kiegészítőnél, ahol munkaosztagokba osztják be őket. 1941-ben minden tizenhat és ötven életév közötti petrozsényi férfit munkaosztagokba soroltak, és dolgozni vittek, kezdetben a Déva-Brád közötti vasúthoz, majd a Szárazér-Paulis csatorna építéséhez, és utóbb Moldvába, a bunkerek közötti kábelhálózathoz szükséges árkok ásásához [lásd még: zsidótörvények Romániában]. Ugyanabban az időszakban a petrozsényi zsidó nőket szintén evakuálták egy Poklisában, Hátszeg mellett levő kastélyba, majd Dévára, ahol a háború végéig maradtak.

Apám a szénbányáknál dolgozott, a lónyai bánya beszerzési osztályának volt a vezetője. Az egész régiót militarizálták, tehát neki helyben kellett bevonulnia. Nem kellett távoznia a Zsil-völgyből, de azt mondta, hogy akarja látni, hova fognak vinni engem, ami után hazajön, minthogy volt neki ez a helyben való mozgósítási igazolványa. Amint Déváig eljutott, már nem engedték, hogy visszatérjen Petrozsényba, így aztán együtt keltünk útra, gyalog. Úgy húsz kilométerre Dévától, gyalog, menetoszlopban, az összes Zsil-völgyi zsidó, tehát Lupényből, Vulkánból, Aninószáról, Petrozsényből, Petrilláról, Lónyáról. Elvittek egy községig, Krecsunesdig, egy részünket pedig Füzesd községbe, ahol elszállásoltak, azaz apámat és engem tizenhármas csoporttal együtt egy istállóban, ahol addig tyúkokat tartottak. Rettenetes bűz volt. Szalmazsákokat tettek le, körös-körül a fal mellé, novemberig itt laktunk. Naponta mentünk az építőtelepre. A Déva-Brád vasútvonalat építették. Sziklákat, köveket mozgattunk meg, csillét kellett tolni, megtisztítani a majdani vasútvonal nyomvonalát. Ebben az időszakban bennünket, a Dévára beosztott férfiakat a Rézbánya nevű bányához, egy Déva melletti dombhoz osztottak be, ahol köveket cipeltünk, két összekötött követ kellett vállon vinnünk, körülbelül hat kilométeren át, gyalog. Majd megismételtük a műveletet, minthogy Déván köveztek egy utcát, és természetesen a köveket nem teherautóval vagy traktorral juttatták oda, hanem velünk.

Apámnak sikerült telefonálnia Petrozsényba, beszélt a vezérigazgatóval, elmondta, hogyan járt, de az sem tudta visszahozni. Aztán egy nap apám összeszedte minden bátorságát, fölszállt egy teherautóra, és elment Dévára. Elment a Hadtest-kiegészítőhöz, valamiféle jelentést tett, elmondott valamiféle önéletrajzot, de az ezredes fogdába záratta, és azzal vádolta meg, hogy volt mersze megszökni. Hét napig volt a fogdában, majd visszatért az építőtelepre. Egy dombtetőn voltunk, katonák őriztek, látom, hogy valaki jön felfelé, közeledik felém, aztán megölel. Nem ismertem meg! Jobban megnézem, látom, hogy apa. Csont és bőr volt, a veséje is megbetegedett. Éjszakánként forró vizet vittem neki, borogassa a veséjét, hogy csökkentse a fájdalmakat.

Mint ahogy mindenki, aki ott volt, nagyon tisztelte, megtették vízfelelősnek, vitte vederben a vizet, és egy bögrével adott az embereknek inni.

Novemberben egy másik faluba költöztünk, a telepet elhagyták, majd végül visszakerültünk Dévára. Apám időközben betöltötte az ötven évet, felszabadították, de nem engedték meg, hogy visszatérjen Petrozsényba, tehát Déván maradt. Nagy nehezen sikerült oda vitetnie édesanyámat, akit, mint említettem, többedmagával, petrozsényi zsidó asszonyokkal egy Hátszeg melletti elhagyott kastélyba deportáltak, Poklisára, ahol hosszú időt töltött. Sokkal később aztán nagyon sajnáltam, hogy nem kértem meg édesanyámat, hogy mesélje el részletesen, miképpen töltötte ő azt a hosszú időt a kastélyban.

1942 tavaszán mindannyiunkat elvittek Arad mellé, egy csatornához, amit Matka [Százazér-]-Paulisnak neveztek. Kezdetben Ménesen szállásoltak el, majd Világoson, Paulison, azaz mindazon településeken, amelyek e csatorna mentén voltak. Szintén kábé húszan voltunk helyiségenként, egy agrármérnök vadászházában. Egy olyan csatornát ástak, ami a Köröst és a Marost kötötte össze, alapvetően öntözőcsatorna lett volna. Minden reggel gyalogoltunk néhány kilométert a szállást adó településtől, és ástuk a csatornát. A csatorna mélysége két-három méter volt, lapátoltuk a földet, ha meg esett az eső, akkor a sarat. Néha varangyos békákkal együtt. Mindaddig, amíg az őrkatonák bőrig nem áztak, nem volt szabad visszatérnünk.

Egy alkalommal elrejtettük valahova a lapátokat és csákányokat, a földbe, hogy ne kelljen hazacipelnünk, hanem csak másnap reggel elővennünk, hogy folytassuk a munkát. Egyszer jön az ezredes ellenőrzésre, látja, hogy nincs lapátunk. Mindegyikünknek le kellett feküdnie a földre, ötvenen-hatvanan voltunk, mindenkinek huszonötöt ütöttek a hátára, szíjjal, természetesen csupasz fenékre, a sárban, nem egyszer a katona derékszíja a földet is érte, majd a mi bőrünket. Ha szelídebben próbált ütni, az ezredes megfenyegette: „Téged is lefektetlek és megverlek, egy zsidóval veretlek meg!”, így aztán a büntetést végig kellett vinni.

Nos, ekkoriban egy kis zenekart szerveztünk. Voltak közöttünk aradiak és temesváriak is, nem csak Hunyad megyeiek. Egyikük, Berkovics Nunu harmonikás volt az aradi Moulin Rouge-ban. Fantasztikus művész volt! Magával hozta az akkordeonját, volt egy hegedűnk is, volt egy jó barátom, akinek volt egy fuvolája, és szereztünk egy „karmestert” is. Néha az ott lakók engedélyt kértek az ezredestől, hogy mehessünk zenélni különféle bálókba. Szombat este volt bál, bennünket kértek meg, hogy zenéljünk. Így aztán mi is kaptunk este egy jobb vacsorát. Persze egy katona őrzött bennünket. A fuvolás barátom nem tudott játszani a fuvolán, de a szája előtt tartotta, és tette magát, hogy fuvolázik. Egyszer fülét hegyezve odajön hozzánk a katona, rájön, hogy ez semmiféle hangot nem állít elő, és azt mondja: „Vámos úr, magának még kell gyakorolnia!” Egyszer fölraktak egy szekérre az ezredes jóváhagyásával és a két őrkatonával, hogy menjünk el egy aradi teológushallgató esküvőjére, aki Világoson lakott, ahova meghívtak muzsikálni. A lakodalomban vagy húsz egyetemi hallgató vett részt. Amikor látták, hogy mégis civilizáltabb emberek vagyunk, azt mondták, hogy tegyük le a hangszereket, és ülünk le az asztalukhoz. Gondolhatja, hogy kellemes este volt.

Volt, aki megpróbált Aradra szökni, néha egyiknek-másiknak sikerült. Felöltözött másoktól kölcsönzött ruhákba, hogy jobban mutasson. Voltak sváb asszonyok, akik vitték nagy kannákban a tejet Aradra, ezek is segítettek, nagy szoknyáik alá rejtették őket a kalauz szeme elől.

Egy nap mindannyiunkat vonatra tettek, katonai őrség alatt, és elvittek Moldvába, ahol a háború végéig dolgoztunk. A vonat Déván haladt át, a marhavagon ablakain át sikerült köszönteni a szüleinket, valakinek sikerült értesítenie őket. Végül megérkeztünk Moldvába. Vătinești, Ciușlea és Doaga falukba osztottak. Az ott lakó szerencsétlenek csak hagymán és puliszkán éltek. Itt összekötőárkokat ástunk a bunkerek között, amelyeket a Szeret mentén építettek. Én, már nem tudom, hogyan, asztalos lettem. Az asztalosműhely egy iskola udvarán volt. Egy nap, 1944. augusztus huszonharmadikán kijön az iskolaigazgató az udvarra, és azt kiáltja: „Fegyverszünet van! Vége van a háborúnak, Mihály király [lásd: I. Mihály román király] aláírta a fegyverszünetet!” Abban a szempillantásban az ezredes, aki a közelben volt, fölugrott egy csézára, a lovak közé csapott az ostorral, és eltűnt. Én elszaladtam a munkatelepre, hogy kiáltsak az embereknek, akik ástak: „Emberek, hagyjátok a lapátokat és csákányokat, vége a háborúnak!” Egy katona hátulról megfenyegetett a fegyverével: „Hogy merészségsz, te? Agyonlőlek! – Jöjjön velem, uram, az iskoláig, hogy lássa, mi történt!” Elkísért addig, velem tért vissza, és igazolta, amit mondtam. Senki se merte letenni a lapátot, egyik sem merte elhinni, hogy véget ért a háború. [Oscar Roșeanu tehát 1941 és 1944 között volt kényszermunkán. – A szerk.]

Most mit tegyünk? A németek még nem vonultak vissza, az oroszok még nem jöttek meg, mi két arcvonal között voltunk. Egyszer aztán a németek visszavonultak Erdély felé, és akkor mi is elmentünk onnan. Több mindenben bámultunk el: az első oroszok között jött egy ezredes is, lóháton. Megkérdezte, mi van velünk. Mondtuk neki, hogy zsidók vagyunk, szabadon engedtek. Most is emlékszem, hogy az első szavai ezek voltak: „Először is zsidók legyetek, és azután kommunisták!” Nagy benyomást tett ránk, hogy egy szovjet ezredes mondta ezt nekünk. Láttunk egy kétlovas szekeret egy oroszral. A szekérnek hiányzott egy kereke, és a tengely vége a földön csúszott. Megkérdeztük, hova megy, és nagyon büszkén felelte: „Berlinbe!”

Egyszer elmegy mellettünk egy cséza egy katonával és egy körülbelül tizenkét éves gyerekkel, aki szintén szovjet egyenruhába volt öltözve, és géppisztolya is volt. Megállnak egy bunker előtt, látjuk, amint kijön néhány német, akik oda rejtőztek, felemelt kezekkel, jelezve, hogy megadják magukat, és a gyerek mindet lelőtte. Megkérdeztük a katonát, honnan ez az engesztelhetetlen vadság, és elmondta, hogy a gyerek mindkét szülőjét megölték a németek, és a gyerek arra kérte őket, hogy vigyék magukkal, hogy bosszút állhasson.

Megkezdtek mi is a visszavonulásunkat. Négyen maradtunk együtt, jó barátok. Egyszer megállítottak az oroszok, és odatettek dolgozni a vasútvonal szélesítéséhez, minthogy a Szovjetunióban a vasút szélesebb, mint Romániában. Két éjjel és két nap dolgoztunk a vasút szélesítésénél, szovjet katonák őrizete alatt, égő levéltárak fényénél. Lassacskán megindultunk hazafelé, természetesen gyalog. Az út csupa por volt, minden irányban teherautók és ciszternakocsik száguldoztak, de nem sikerült egyet sem megállítani, hogy fölvegyenek. Láttunk az árok szélén egy teherautót. Néhány szovjet katona ült ott, ettek, mellettük lőszeres ládák és két-három nagy kosár paradicsom. Megkérdeztük a velük levő zsidóktól, hogyan győzhetnénk meg őket, hogy vegyenek föl bennünket is, Râmnicu Săratig. Azt tanácsolták, hogy ígérjük meg, ha elvisznek, szerzünk bort számukra. Úgy is lett! Megengedték, hogy föl szálljunk. Amikor odaértünk, és le akartunk szállni, jött egy fegyveres orosz, és követelte a megígért bort. Adott néhány kannát, és elmentünk a városba, könyörögve fűnek-fának, hogy adjanak valamennyi bort. Végül egy ember, látva a helyzetünket, megkönyörült rajtunk, megtöltötte a kannákat, amiket odaadtunk az oroszoknak, akik békében elengedtek.

Elmentünk a vasútállomásra. Állt ott egy hosszú tehervonat, tele emberekkel, akik csendben várakoztak az indulásra. Fölszálltunk mi is, azt remélve, hogy a vonat Plojest felé megy [*Bukaresttől 60 km-re, északra – A szerk.*]. Végül el is indult. Megkérdeztük a többi utast, mióta állt a szerelvény az állomáson, azt válaszolták, hogy egy hete. Gratuláltunk magunknak, micsoda szerencsénk volt, hogy alig szálltunk föl, el is indult. Plojesten átszálltunk egy másik vonatra, ami Dévára ment. A bombázások miatt a vonatnak egyetlen ép ablaka sem volt. Nagyszebenben német bombázás közepébe kerültünk, a kocsik alá bújtunk, szerencsére senkinek sem lett semmi baja. Piskin [*10 km-re Déva előtt – A szerk.*] négytagú csoportunk két párra szakadt, a másik kettő Váralja felé ment tovább, hogy hazajussanak, Hátszegre. Váralján ismét bombáztak a németek, utólag hallottuk, hogy két barátunk ott halt meg. Három év gyötrelem és szenvedés után, amikor úgy tűnt, hogy végre minden véget ért!

Miután a dolgok valamennyire megnyugodtak a vidéken, és a németek továbbmentek Arad felé, úgy döntöttünk egy osztálytársammal, hogy leérettségizünk Aradon. Egy zsidó magángimnáziumba kerültünk. Írtunk vagy harminc oldalt a román nyelv latin jellegéről. Ennek ellenére megbuktunk az érettségien. Végül Bukarestbe kellett mennem, ahol a Cultura gimnáziumban jelentkeztem érettségire, és átmentem [*A „Cultura” Zsidó Gimnáziumot 1898-ban alapították Bukarestben egy Max Azriel nevű filantróp támogatásával. 1948-ig működött az iskola, amikor a tanügyi reform (lásd: tanügyi reform Romániában 1948-ban) felszámolta a felekezeti iskolákat, és a zsidó diákok kénytelenek voltak állami iskolában folytatni a tanulmányaikat. Eredetileg általános iskola volt, az állami oktatás mellett bevezették a héber és német órákat. 1910-ben „Cultura Kereskedelmi Gimnázium és Középiskola” lett. A legrangosabb oktatási intézménnyé vált Bukarestben. A Dudești, Văcărești, Moșilor vagy Grivița zsidó negyedekből jövő diákokon kívül nem zsidók is beiratkoztak az intézet jó hírneve miatt. – A szerk.*]. Azután visszatértem Dévára, ahol egy éjszakát kellett eltöltenem, mielőtt továbbutaztam Petrozsényba. A dévai pályaudvaron egy orosz katona megfenyegetett a fegyverével, és elvette az órámat, a pénztárcámat és egy bőröndöt, amiben egy öltönyöm volt meg egy francia számtani példatár. Örültem, hogy nem lőtt le. Másnap reggel továbbutaztam Petrozsényba, és megmagyaráztam a kalauznak, hogy azért nincs jegyem, mert a pénztárcámban volt, amit elvett az orosz katona. Egy héttel később a szüleim kaptak egy részvéttáviratot egy dévai családtól, amelyben osztoztak fiuk elhunytai miatti bánatukban. A félreértés abból adódott, hogy az orosz eldobta a rablott bőröndöt egy híd alatt, a példatárba be volt írva a nevem, így azt gondolták, hogy az, aki ellopta bőröndömet, meg is ölt.

1944 szeptembere elején sikerült az egész családnak hazakerülnie Petrozsényba. Persze minden ki volt fosztva, hiszen ennyi idő alatt senki sem vigyázott a házra. Apám azonnal kapott állást a Petrozsényi Bányavállalat Főigazgatóságán, onnan is ment nyugdíjba. Nyugdíjaztatása után a Petrozsényi Zsidó Hitközség titkára lett. Más lakást kaptunk – egy háromszobás házat. Visszaszereltük az ebédlőbútort, amit apám följújtott, esténként fűrt-faragott – rendkívül szép bútorunk volt, íróasztal, faragott medvelábai voltak, egy tizenkét személyes asztal, fotelok. Akkoriban még nem volt divatban a műanyag, minden bőrrrel volt kárpitozva. A zsidó mentalitásról annyit szeretnék mondani, hogy azonnal bevezették a vizet, csináltak fürdőszobát – az egész telepen csak nekünk volt csapvizünk a házban, mindenki más az utcai csapról hordta a vizet.

Érdekes, hogy 1944 után, amint visszatértem a városba, kevés zsidót találtam. Egyesek elmentek. A zsidó közösség megpróbált lassacskán visszatérni a mindennapok normális ritmusába. A petrozsényi zsidó ifjúság mintha jobban összetartott volna, mindannyian beiratkoztunk az Ihudba [

Cionista Szociáldemokrata Párt]. Szerveztek egy klubot, zenekarunk is volt... Például a dobos egy Tibor nevű férfi volt, aki később a Beruházási Bank országos alelnöke lett. Én harmonikán játszottam, egy másik meg hegedűn. Minden év januárjában, 1948-ig, bálokat rendeztek minden szombat este. Tűzoltóbál, kisiparosok bálja, orvosbál, a zsidó kereskedők bálja, ezen vettek részt a legtöbben, a város teljes elitje, nem csak a zsidók, harcoltak azért, hogy jegyet szerezhessenek rá. Ilyen volt a légkör mindaddig, amíg [úgymond] meg nem oldották a nemzeti kérdést, és minden porrá vált. Megkezdődtek az államosítások [lásd: államosítás Romániában], és a Zsil-völgyi zsidók tömeges kivándorlása. Például a Schweber fivérek szövetboltját odaadták egy munkásnak, aki egy hét alatt teljesen kifosztotta, minden tönkrement... Petrozsény kereskedelmi élete igen sokat veszített.

Mégis maradt egy kis zsidó közösség, az elnöke Schretter Marci volt, apám pedig [Rosenfeld Márton] volt a könyvelő és titkár, Meiszterné volt a pénztáros. Apa volt a titkára és könyvelője a petrozsényi hitközségnek 1946-tól 1979-ig, amíg élt. Egyszer aztán lebontották Petrozsény teljes központját [*Petrozsényt az 1950-60-as években próbálták szovjet mintára bányavárossá formálni. 1948-ban egyetemet nyitottak, Petrozsényi Egyetem néven, bányász szakot. 1966-ban építettek Művelődési Házat. Erre az 1950-60-as, korai 1970-es periódusra tehető az az átalakítás, amikor a történelmi, de legalábbis eredeti városközpontot lebontották, és a helyén panelépületeket húztak föl. – A szerk.]. Mindaz, amiről beszámolóim első részében meséltem, a zsidó közösségről – nyomtalanul eltűnt. Eleget tárgyaltak erről, minthogy a város alatt szénbánya volt, azon vitatkoztak, hogy elbírja-e a nyomást, nem fog-e elsüllyedni az egész. A város most is ott van, de hát ez már egy teljesen más város! Lerombolták a városközpontot és az egész bányásztelepet. Az ilyen családi házak helyébe tízemeletes toronyházakat emeltek. Mindenkinek volt zöldségeskertje, mindent elvettek. A szüleim lehetőséget kaptak, hogy valahova a repülőtér mellé költözzenek – ez eredetileg egy vitorlázórepülő-klub volt. Viszonylag új lakótelep volt, mama megijedt, hogy túl messze van a piac. És akkor egy egyemeletes tömbházat választottak, kissé közelebb a belvároshoz, ami megmaradt a sportpálya mellett. A kevés zsidó, akik a többi Zsil-völgyi városban laktak, Petrillán, Lupényban, Lónyán, istentiszteletre Petrozsényba jöttek, a zsinagógába.*

Én elmentem tanulni Bukarestbe, új életet kezdtem. Elvégeztem a Fizikai és Vegyészeti Kart a bukaresti egyetemen. 1947-ben megváltoztattam a nevemet. Ennek két oka volt. A megyei pártbizottságon sugalmazták, hogy változtassak nevet, az jobb lesz, vannak terveik velem, olyan korszakban vagyunk, amikor ez még jó... Diákként volt egy fizikatanárom, Ionescu akadémikus, akit akkoriban nagy reakciónak tartottam. Egy nap bejött az órára, az ingáról volt szó, előbb körülnézett: „Nincs itt senki, aki dávájcsász?”, és tovább folytatta az előadást. Hétszázan voltunk, lágerből, munkaszolgálatból visszatérők, olyanok, akik nem tanulhattak, és persze mind forrófejű forradalmárok akkoriban. Írásos nyilatkozatot kértek tőlünk a kijelentéseiről, gondolhatja, milyen égbekiáltó szovjetellenes megnyilatkozások! Mindezek a nyilatkozatok a professzor kezébe kerültek. Egyetlen diák sem ment át a vizsgán, hétszer vizsgáztam fizikából. Amint megváltoztattam a nevemet, ismét elmentem vizsgázni, és akkor átmentem, minthogy elvesztette a nyomomat.

Eleinte számtant tanítottam, majd a következő évben sikerült fizikatanári állást kapnom Petrozsényban. Amikor megalapították Izrael államot, meghívtak, hogy beszéljek erről a fontos történelmi eseményről. A terem zsúfolva volt – Petrozsényban, 1948-ban voltunk... Úgy tekintették, hogy van valamelyes szónoki tehetségem – jó pár tudománynépszerűsítő előadáson vettem részt.

Petrozsényban voltam, az osztályteremben, fizikaóra volt, tudom pontosan, hogy arról beszéltem, miként veszik fel a hangot egy film mágneses sávjára. Belép az igazgató, és azt mondja: „Felügyelő elvtárs, Dávára kell utaznia!” Nézek körül, milyen felügyelő? „Önt nevezték ki tanfelügyelőnek! Azonnal el kell mennie Dávára: a vonat tízkor indult, kilenc óra volt, azzal mentem, ami rajtam volt. Hazaszalasztottam egy diákot, hozzon egy kabátot. Csak hat hónap múlva sikerült eljutnom Petrozsényba, hogy magamhoz vegyek néhány dolgot. Megyei tanfelügyelő lettem. Ez 1948 októberében volt. Másfél évig voltam ott.

1949-ben behívtak az Oktatásügyi Minisztériumba, és elküldtek a Duna-Fekete-tenger Csatornához [A csatorna építését 1949-ben kezdték el, az ott dolgozók nagy része politikai fogoly volt a kommunista börtönökből. A munkálatokat 1955-ben szakították félbe, csak 1975-ben kezdték újra, és 1984-ben fejezték be. A csatorna összeköti a Dunát (Cernavodă várostól délre indul) a Fekete-tengerrel (Konstancától délre ér a tengerpartra), a hajóutat Konstancáig szinte 400 km-rel rövidíti meg. – A szerk.]. Az volt a feladatom, hogy a csatorna mentén megszervezzem az oktatást. A közoktatási szolgálat vezetője voltam. A oktatási miniszter, Popescu Dorian művelt, komoly ember volt. Hívatta a [Konstanca] megye oktatási főfelügyelőjét, és közölte vele, hogy a csatorna nyomvonala mentén minden település [Cernavodă, Medgidia, Ovidiu, Poarta Albă, Capul Midia stb.] a Csatorna Közoktatási Szolgálat alárendeltségébe kerül, és ő lesz annak a vezetője. „Miniszter elvtárs, minden tanárt eltávolítok innen, helyükbe nagyon jó tanárokat küldök, minthogy ez itt a Csatorna, tudja Ön is...” Erre én azt kérdeztem: „De hát miért kell eltávolítani és máshova helyezni ezeket a tanárokat és tanítókat? Vagy nem jók, és akkor ki kell tenni őket a tanügyből, vagy pedig kérem, hagyják itt őket, mi értelme, hogy elköltöztessük őket?” Megtudtam, hogy ez mindenkit terrorizált, az embereket egyik helyről költöztették a másikra, minden évben megbolondították őket. „De ha egyesek közülük vasgárdisták voltak?” „Uram, azt kérdem: kitesszük őket a tanügyből?” „Nem!” „Akkor itt is, ott is jó vasgárdista, nekem jól tanítson!” Dühösen távozott, és a miniszter jóváhagyta az én szempontomat. És mindenki ott maradt a csatornánál. Amikor kiszálltam [ellenőrzésre], nagyon hálásak voltak, hogy végre ott hagyták őket, ahol voltak.

Felszereltem minden iskolát a Csatorna mentén a rendelkezésre álló tanszerekkel és kísérleti eszközökkel: írásvetítővel, keskenyfilm-vetítőgépekkel, vegyszerekkel, biológiai szemléltető tárgyakkal stb. Óvodákat szerveztem, bentlakásos napközi otthonokat, minthogy a csatornánál dolgozó munkások el voltak foglalva, és a gyermekeik egész héten bent voltak. Egyszer hívatnak, hogy megmutassák, hogyan javították a körülményeket, és Năvodari-ban új óvodát hoztak létre. Hoztak földet, virágokat ültettek, rendkívüli dolgot csináltak a szülők. Én örökké mindent megszereztem, amit csak lehetett, hogy az iskolákat felszereljem. Mikor adtak, mikor nem. Elmentem Leonte Răutuhoz: „Tanszerekre van szükségem, és nem akarnak adni!” „Bizonyára gondok vannak.” „Răutu elvtárs, valószínűleg nem érti a csatorna fontosságát!” Mit mondjak, mindent megadott, amit kértem. Nem tudtam, hogy a Duna-Fekete-tenger Csatornánál politikai foglyok vannak. Tudtam, hogy vannak valahol valamilyen foglyok, utólag tudtam meg, hogy politikaiak voltak.

Volt nekem is felettesem, mint mindenkinek, és egyszer azt mondta: „Roșeanu elvtárs, kitüntetésre kell javasolni néhány személyt, leginkább Munka Érdemrendre, olyan tanárokat, akikről tudja, hogy kiváló munkát végeznek a csatornánál.” Írtam egy listát, tizenegy emberrel. Aztán ideadta a borítékot, és azt mondta: „Bukarestbe méssz, átadod ezt a borítékot, tizenkét név van itt.” „Eltárs, hogy van tizenkettő, én tizenegyet javasoltam, és engedjessék meg, én vagyok a közoktatási

szolgálat vezetője. Én felelek az itteni munkáért, és nem tudok arról, hogy önnek joga lenne bárkit is ajánlani anélkül, hogy én is tudjak erről!” „Hát, valamiféle jogaim nekem is lennének stb.” Most mit tegyek? Vesszek össze vele? Elmegyek a minisztériumba, a személyzetis kinyitja a borítékot, és mondja: „Tudja-e hogy fölterjesztették a Munka Érdemrendre?” Hogy is képzelhettem volna ilyet? A valóság az, hogy az egész országban talán hét vagy nyolc tanárt tüntettek ki. A Munka Érdemrendet 1950-ben kaptam meg. [dr. Constantin I.] Parhon akadémikus [(1874–1969); államfő (1947–1952). *A Román Népköztársaság Ideiglenes Elnökségének elnöke: 1947–1948; a Román Népköztársaság Elnökségének elnöke: 1948–1952.* – A szerk.], ő szorította meg a kezemet, vagy én az övét. 1950-ben áthelyeztek a Csatornától a Közoktatási Minisztériumba, főfelügyelőnek a miniszter [kezdetben Popescu Dorian] kabinetjénél.

Mindennek megvan a maga története, bizony. Kaptam egy beutalót Szovátrára, szabadságra [*Üdülőhely Maros megyében, Románia északi központi részében, hírnevét sós, klóros, nátriumos vizű heliotermális tavairól nyerte.* – A szerk.]. Találkoztam itt egy volt egyetemi kollégámmal, a feleségével és a jövődöbeli feleségemmel. Eredetileg ő is a fizika-vegytan karra iratkozott be, így barátkozott össze az én kollégáimmal. Nem tűnt föl nekem, minthogy az első évfolyamon hatszázan voltunk. De most ezzel a családdal jött szabadságra, és ők bemutatták nekem. Kirándulni akartunk Borszékre, busszal, fedél nélkülivel, nagy élvezet volt így utazni [*Borszék – Románia egyik legnevesebb borvíz-forrás vidéke, régi üdülőhely Hargita megyében, számos szénsavas, kalciumos, magnéziumos ásványvízforrással. A borvíz egyfajta ásványvíz.* – A szerk.].

A későbbi feleségemnek a Könnyűipari Minisztérium egyik könyvelője próbált udvarolni. Állandóan körülötte legyeskedett, meghívta Borszékre, kirándulásra. Fölszálltunk a buszra, melléje ültem, a könyvelő úrnak már nem volt helye mellettünk, mögénk ült... elkezdünk beszélgetni. A kirándulás alatt együtt maradtunk, sétáltunk, a könyvelő úr háttérben maradt. Időközben meghívtam édesanyámat Borszékre, töltsön velem néhány napot. Eljött, bemutattam neki Rodicát, első pillanattól tetszett neki. Mondtam Rodicának, hogy nagyon örülnék, ha hazafelé, Krajovára menet, megállna Petrozsényban, hogy apa is megismerje. Ő is megkért, hogy egyszer álljak meg Krajován, mutasson be a családjának, minden ment, mint a karikacsapás. Amikor eljött Bukarestbe, vártam az állomáson, taxiba ültünk, és megkértem a kezét, egész egyszerűen, a taxiban.

1951-ben házasodtunk össze. A feleségem, Rodica Roşeanu [szül. Teodoru] Krajován született, 1926-ban [*Craiova (Krajova) – város 200 km-re Bukaresttől, a Zsil közelében, 1917-ben 52 000 lakossal.* – A szerk.]. Bukarestben végezte el a filozófia szakot. Már férjnél volt, amikor egyetemre járt, gyermeke is volt [*Rodica Oscar Roşeanu feleségeként járt a filozófia szakra, és a közös gyermekükről van szó.* – A szerk.]. Rodica egész életében tanított. A Közgazdasági Akadémiára helyezték, tanársegédnek a marxizmus-leninizmus tanszékre, majd utóbb kitették. Volt gyakornok, majd tanársegéd, aztán kitették 1957-ben, faji okokból. Minden zsidót kitettek onnan, a nemzeti kérdés helyes megoldása okából. Persze hogy nem mondták ezt, de ez volt a dolog mögött. A 64. sz. iskolába került, onnan átment egy másik általános iskolába, majd áthelyezték a Mihai Viteazul Gimnáziumba, ahol nyugdíjaztatásáig, 1983-ig dolgozott.

Rodicának volt egy fivére, Mihai Teodoru, tüdőszakorvos, a Dorobanţi úti Tüdőgondozó igazgatója volt. Felesége orvosnő volt, Rodica Teodorul, rég meghalt, vagy huszonkét éve. Ő a tavaly [2004] halt meg, Jom Kipur estéjén. Van egy fiuk, Şerban, aki a történelem szakot végezte itt. Tulcea megyébe akarták kihelyezni, Szulinába vagy hova, már nem tudom, elment Amerikába tanulni. Volt

egy pályázat a Columbia Egyetemen, harmadik lett. Elvégezte a Business International szakot. Azután a Moody's-nál dolgozott [*Hitelminősítő cég, amely az országok hitelképességének rangsorolását végzi, egy-egy ország megbízhatóságát értékeli államkölcsonök adásakor.* – A szerk.]. Romániai útjai alkalmával néha meglátogatott, két gyermeke van.

Miután összeházasodtunk, nagyon szerényen éltünk. A feleségem még egyetemi hallgató volt, amikor összeházasodtunk. A gyermekünk már vagy két éves volt, az egyetem folyosóján mászkált, amikor felvételizett a filozófia szakra. Minden nyári szünetben a szüleimnél voltunk, Petrozsényban. A szüleim feltarisnyáltak, és hátizsákkal a hátunkon fölmentünk a hegyekbe. Voltunk a Sztrázsán, Lupény mellett, máskor a Surjánon. Egyszer kilenc órán át gyalogoltunk – hosszú kirándulásokat tettünk. Nem tudom, hányszor voltunk a Páringon. Leginkább a hegyekbe jártunk, nagyon szerette a feleségem is, én is.

A fiam 1952-ben született, Bukarestben. Amíg kicsi volt, beadtuk a bentlakásos óvodába. Volt egy biciklim, és elől egy kisszék, arra ült. Reggel vittem a Dumbrava Roşie utcába, a Grădina Icoanei mellé [*park Bukarest központi részében*]. Nagyon boldog volt mindaddig, amíg rá nem jött, hova is viszem, akkor elkezdett zokogni – de nem volt mit tennem. Szombaton délben mentem érte, és vittem haza. Hozzám tapadt, el nem akart mozdulni mellőlem. Később napközibe járt, ott kapott ételt, estére hazajött. El kellett telnie egy időnek, amíg megértette, hogy minden nap hazaviszem, egy ideig egyfolytában attól félt, hogy otthagynom. Aztán nagyon megszerette ott. Időközben meghalt az anyósom, és az apósomat odahívtuk, költözzön hozzánk. Nagy bélyeggyűjtő volt, a bélyeggyűjtő egyesület kerületi elnöke lett. Szenvedélyes gyűjtő volt. A lábai között tartotta, így, az unokáját, úgy bélyegeztek együtt.

Tíz éven át oktattam marxizmus-leninizmust a felsőoktatásban. Az Állatorvosi Kar tanszékvezető asszonya, Boico eljött, hogy ellenőrizzen, joga volt erre, de én szabadon adtam elő, az órák végén megtapsoltak. Nagyon jó agitátor voltam, szívvel-lélekkel hittem a marxi-lenini ideológiában! A dialektikus materializmus... könnyű volt nekem magyaráznom bármit, hiszen fizika- és kémia-tanár voltam! Elment a minisztériumba, és följelentett, hogy ahelyett, hogy fölolvassam a leckéket, hogy ideológiailag bármiféle félreértést elkerülhessek, én szabadon beszélek. És követelte, hogy távolítsanak el a tanszékről! Nem tudom, hogy mondják ezt elegánsabban, ette a nyavalya, hogy az én óráim tapssal végződnek.

Egész életemben a fülemben hangzott az első dolog, amit egy orosz ezredestől hallottam a háború befejezésekor: „Előbb zsidók legyetek, és azután kommunisták!” 1945 után tizenegy évvel – pártgyűlés, amelyen megróttak, mert egykor az lhud tagja voltam. Valahol ez fel volt jegyezve, hogy tizenegy évvel azelőtt lhud-tag voltam. Nagy kommunista, párttag, a marxizmus-leninizmus előadótanára egy egyetemen... semmi sem számított, a zsidó mivoltom egy percre sem tűnt el. Követett egész életemben.

Egyszer behívták a minisztert a Központi Bizottság Politikai Irodájába, már nem tudom, kicsoda „följelentett”, hogy én vagyok a „leg ilyen meg olyan”, és vegyenek föl az Állami Ellenőrzéshez. Elmentem, nyolc évig az Állami Ellenőrző Bizottságnál dolgoztam, egy elnyomó apparátusnál. Minden jegyzőkönyv így kezdődött: „Az iskola vezetősége nem teljesítette a következőket...” Egy jó szó sem volt azokban. Az Állami Ellenőrző Bizottságnál 1960-ig voltam, nyolc éven át. A gimnáziumi oktatást ellenőriztem meg a felsőoktatást. A felsőoktatási kérdéseket a miniszterrel tárgyaltam meg, a középiskolákkal kapcsolatban meg a miniszterhelyetttel, itt is volt valamilyen

rangsor.

Aradon volt egy bútorgyár, amelyben faragott bútorokat készítettek, szenzációszakat! A minisztériumból tizenegy személy, vezérigazgatók, rendelték Aradon stílbútort. Éppen Aradon volt egy csapatom ellenőrzésen, és telefonáltak: „Kérjük, jöjjön ide, lásson valamit!” Gyártási áron fizettek ezek, mert azt mondták, hogy egy iskola készíti őket. Az egész bútort vagonba rakták, és néhány szakiskolai diák meg tanár kíséretében elhozták Bukarestbe. Odatették őket, hogy állítsák föl a bútorokat a lakásaikban, és három napon át tartották őket ott anélkül, hogy egy pohár vizet adtak volna nekik. Értesíttem a minisztérium vezetését, akkoriban Murgulescu volt a miniszter. Behívták az Állami Ellenőrző Bizottsághoz, és követelték tőle, hogy a minisztériumnak mind a tizenegy főhivatalnokát bocsássák el. Egyiket az egyetemre küldték, a másikat egyebüvé, mindenkit eltettek valahova. Egyikük, Borca, valamennyire barátom volt, azelőtt Temesváron volt oktatási főfelügyelő, amikor én a Csatornánál voltam. Azt mondta: „Egész életemben üldözni fogom ezt a Roşeanut, nem fogom elfelejteni!” Időközben megszüntették az Állami Ellenőrzést. Minket rendes munkahelyekre helyeztek. Engem aligazgatónak küldtek a Fővárosi Tanfelügyelőségre, ott voltam 1961–1964 között. És kit küldenek alelnöknek a Fővároshoz? Ezt a barátomat, Borcát.

A tanfelügyelőségen az iskolák felszerelésével, elhelyezésével foglalkoztam. Örömmel emlékszem a diáktáborok szervezésére. Ameddig itt voltam a fővárosnál, minden Bukarest környéki tábort én szerveztem, közöttük egy nagy tábor Snagovon. Kaland volt a javából! A tó másik végénél, Gruiu felé [A fővárossal határos község. – A szerk.] volt a vasúttársaság egykori strandja, amit azonban elhagytak, nem tudom, milyen okból. Kitűnő, ide építjük! Volt még néhány zuhany meg valamiféle terasz. A zuhanyfülkéket átalakítottuk hálósobákká, kettőből lett egy háló, három-négy gyerek egy szobába. Ki látott még tábori sátrak nélkül? Hozzunk néhány sátrat a gyerekeknek, mert csak az igazi tábor! De honnan szerezzünk sátrakat? Eredj a Mezőgazdasági Minisztériumhoz, nekik vannak sátraik, „Hát nem, nekünk kellene nyáron, a mezőgazdasági munkákhoz”. Hát akkor hol? Megtudtuk, hogy a Securitaténak vannak katonai sátrai. Hol? Konstancán. Ülj teherautóra, futás Konstancára. Határőrsátrak voltak. „És mivel akarják elvinni?” „Hát van egy kisteherautónk!” „Maguk viccelnek, egy sátor nyolcvan kiló!” Hatalmas sátrak voltak, ablakkal, ajtóval, vázzal. Keress teherkocsikat a Szállítási Vállalatnál, ők nem akarták vállalni, eljönni Bukarestig. Aztán meggyőztem őket. A tengelyek görbültek el a vasak, vázak súlya miatt! Na, aztán állítsuk fel a sátrakat! Senki sem tudta, hogy kell fölállítani, mert különleges vázuk volt. A szaktanárok bámultak, mint a borjú az új kapura. Telefonálj Konstancára. „Ha azt akarja, hogy mutassuk meg, jöjjön ide!” Eredj Konstancára, ott rajzolnak nekem egy ábrát. „Igen, de mit kapok ezért?” Merthogy ez volt a szokás, adj neki bort, ezt-azt, hogy odaadja a szerelési rajzot. Futás vissza, nem is tudom, mennyit dolgoztak az emberek. Beszéltem egy díszlettervezővel az Operától, készített néhány nagy rajzot: „A kecske és a három gidó” meg „Csipkerózsika”, és fölállította őket az erdőben, a fákra. Mentek a gyerekek az erdőben, és szembetalálkoztak a kecskével és a három gidójával. Tiszta mese!

1964-ben hívat Borca, és azt mondja: „Tanszékre akarsz menni, nem? Hova mennél?” „Ide figyelj, először is akarom tudni, milyen priuszom lesz! Jöjjön ide a személyzeti főnök, és olvassa el a feljegyzést, aminek az alapján a tanügybe kerülök, azután beszélünk!” Az volt a szöveg, hogy „nem volt kollegiális viszonyom a beosztottakkal, hanem diktatórikus volt a magatartásom” meg ilyenek, „nem konzultáltam a közösséggel, oda helyeztem egy iskolát, ahol arra nem volt szükség”. Egy

évvel később abban az iskolában három párhuzamos osztály volt minden szinten. „Rendben, ha ez az egész, megyek oktatni!” Szememre hányták, hogy negativista a magatartásom egyes tanári karokkal kapcsolatban..., hol is? Például az Eminescu gimnáziumban vagy a Spiru Haretnél! „Akkor helyezzenek e két gimnázium egyikébe, hadd faljanak fel a farkasok!” És akkor behívták a két főtanfelügyelőt, megkérdezték, melyik akarja átvenni Roşeanut? Mindkettő. Ha választani kell, a Spiru Haretet akarom, mert közel lakom, és mert egy nagyon jó gimnázium. Elmentem a másik alelnökhöz, aki a személyzettel foglalkozott, és azt mondtam: „Most mondja meg az igazat, miért tettek innen ki?” „Roşeanu elvtárs, hát nem jössz rá? Mert zsidó vagy! Van még itt egy titkárnő, az is zsidó, meg egy számtanfelügyelő, túl sok a zsidó...” Jó, hogy legalább megmondta. „Jó napot”, és átmentem az oktatásba [Azaz *elment tanítani*. – A szerk.]. Egy ilyen sokktól meg is bolondulhattam volna.

Elgondolhatja, hogy amikor meglátott az igazgatónő [a Spiru Haret gimnáziumtól], remegett, mint a nádszál, a tanfelügyelőség egykori főnöke voltam. Azt mondtam neki: „Ne aggódjon! Kolléga vagyok!” Végigvezetett az osztályokon, bemutatott, nem tudta, hova tegyen. Itt maradtam kémia tanárnak, 1986-ig, amikor nyugalomba vonultam. Két hosszú oktatófilmet készítettem itt, az a címük, hogy „Vegytani kapcsolódások” és „Hogyan oldjuk meg a vegytani feladatokat?”. Tizennégy feladattípusra, amiket az iskola diákjaival oldottunk meg. Terveztem vegytani laboratóriumi bútorzatot, ami aztán prototípusa lett a vegytani laboratóriumoknak, átvette több fővárosi meg Ilfov megyei gimnázium. Különleges vegytani laboratórium volt, frontális munkatérrel, minden gyermeknek megvoltak a saját használatú vegyszerei. Kilencven fényképem volt az ország minden vegyipari ágazatából, volt egy állványom, a katedra mellé állítottuk föl, hogy az egész osztály láthassa, milyenek az adott iparágban a berendezések. Voltak háromdimenziós térképeink, az esti tagozatra járó diákok készítették, kis égők mutatták „a vegyipar tizennégy ágazatát”. Megnyomtál egy gombot, láttad az egész kőolaj-feldolgozó ipart, egy másik gombnyomásra a sófeldolgozó ipart és így tovább. Egyszer Kubába kellett küldeni ilyet, mert Ceauşescuné megígérte, hogy fölállít egy vegytan-laboratóriumot Havannában. Három találmányi szabadalmam van a tanszerek terén, amelyek bizonyos vegyi folyamatok modellezésére vonatkoznak. Ma minden számítógépen történik, de akkor hasznos dolog volt.

Miután visszatértem az iskolai oktatásba, itt, Bukarestben, a Spiru Haret gimnáziumba, éppen akkor vonult nyugalomba a román nyelv tanárnője, aki az iskolai folyóirattal, a „Vlăstarul”-al [Hajtás] foglalkozott. Átvettem ennek a folyóiratnak a vezetését, valamiféle főszerkesztő lettem. A diákok folyóirata volt, Mircea Eliade [(1907–1986) – *vallástörténész, prózaíró és esszéíró, erősen befolyásolta a távol-keleti szellemiség*. – A szerk.] alapította, aki a mi gimnáziumunk diákja volt. A folyóirat további szerkesztői: Alexandru Paleologu [(1909–2005) – *esszéíró és irodalomkritikus. Politikai fogoly volt (1959–1964)*. – A szerk.], Constantin Noica [(1909–1987) – *filozófus és esszéíró. Kényszerlakhelyen volt Câmpulung Muscelben (1949–1958), majd politikai fogoly (1958–1964) egy nagyszabású per után, amelyet nagyszámú elit értelmiségi ellen kezdeményezett a kommunista rendszer*. – A szerk.] stb. Indítottunk egy rovatot, amelyben hajdani diákjaink egykori diákélményeikről számoltak be... A folyóirattal 1964-től nyugdíjaztatásomig foglalkoztam. Még 1990 után is kaptam telefonhívásokat: „Halló, a Vlăstarul szerkesztősége?...” Andrei Pleşu [(sz. 1948) – *filozófus, művészeti kritikus, esszéíró*. – A szerk.] diákom volt, ő írta „A Spiru Haret örök diákja” cím alatt megjelenő írásokat. A folyóirat egy teljes fejezete ezeké az elitdiákoké volt, lelkiismeretesen írták diákkori visszaemlékezéseiket.

Az élet nem volt könnyű. Minden folyóiratnak előbb be kellett mutatnia a cikkeit, előbb a KISZ Rajoni [kerületi] Bizottságánál. Boldogak voltak, hogy a kerületünkben megjelenik egy ilyen folyóirat, gond nélkül jóváhagytak mindent. Azután el kellett mennem a kerületi pártbizottsághoz, ők is jóváhagyták. Majd eljutottam a városi pártbizottsághoz, Croitoru elvtárshoz, aki a propagandáért felelt, ő ütötte a pecsétet bármilyen kiadványra. Kezdi forgatni a folyóirat lapjait. „Van itt egy Popescu nevű tanuló, mik a szülei?” „Croitoru elvtárs, írt egy cikket a matematikáról, mit számít, hogy mik a szülei? Ez egy iskolai folyóirat, ahelyett, hogy büszke lenne a főváros, hogy van itt egy ilyen folyóirat, ön akadékoskodik?” „Az én lányom a Bălcescu gimnáziumba jár, de ők nem adnak ki semmilyen folyóiratot, mi az, nekik nincs rá módjuk?” Nem tudta, hogy forgassa, hogy az ő lányának nem volt iskolai folyóirata. „Elvtárs, kérem, hagyjon jóvá legalább tíz példányt!” Elmentem egy nyomdába, ahol egy volt diákunk apja volt a főnök, és megjelent ezeröttszáz példányban. Nem tudta meg senki, kiosztottuk a diákoknak. Elmentem az Akadémiai Könyvtárba, ahol a főigazgató Sahini akadémikus volt – egykori egyetemi kollégám. Megkértem, hogy adja ide a „Vlăstarul” összes megjelent számát. Azt mondja: „Nem vehetek ki annyit a könyvtárból! Aztán néhány szám fedőlapján ott van Mihály király. Adja becsületszavát, hogy kihagyják azt a fényképet, nem akarok bajt a fejemre.” És adott tízet, majd ismét tízet, amíg sorban mindet ideadta. Elmentem az Orvostudományi Kutatóintézetbe, ahol volt egy ismerősöm, és sokszorosítottak tizenhét kötetet, a „Vlăstarul” összes számát, megjelenésétől napjainkig. Az első oldalon az én nevem van, két másik tanárával együtt. Az ott dolgozó munkások annyira föllelkesültek e folyóiratok láttán, hogy napokon át dolgoztak, és bekötötték az egészet, ott a tizenhét kötet a gimnázium könyvtárában.

Minden szünetben táborokat szerveztünk. Már két hónappal előbb sorban álltak, hogy föliratkozzanak a táborba, minthogy reggeltől estig a hegyekben voltunk a gyerekekkel. Szerették, valóban nagyon kellemes vakációk voltak. A tevékenységemből a tanulók megértettek egy dolgot: „*Slujba-i slujbă, drujba-i drujbă*” [A munka az munka, a barátság az barátság] (orosz-román keveréknyelven). – A szerk.]. Tudtam tréfálkozni az osztályban, az órák közti szünetben tollaslabdáztam, de a leckét komolyan kellett venni, a tanulók tudása terén nem voltam elnéző.

Kisgyerekkorom óta volt fényképezőgépem. Volt egy harmonikás Agfa gépem. Fényképezési kört alakítottam a gimnáziumban. El nem mondhatom, mennyi diák volt ott. Megszerveztük a tanulók fényképkiállítását. Az igazgatónő hívatott, hogy megmondja, hogy az egyik tanuló fényképezési kört alakított otthon, fényképeket készített, és pénzért árulta az osztálytársainak, az igazgatónő rajtam kérte ezt számon. Egyszer aztán megműtötték a szememet, és többé nem volt szabad sötétkamrában dolgoznom. A tálcákat meg a vegyszereket odaadtam egy volt diákomnak, akit fölkészítettem az orvosira, és aki nagyon vágott ilyesmikre.

Nem akartam alijázni. Apám hallani sem akart arról, hogy elmenjek, apósom sem, aki velünk lakott. Voltam látogatóban... szerettük, de csak turistaként. Nagyon érdekes ország. Sok keserűség van bennem, hogy a műemlékek szempontjából a keresztény hagyományokat értékesítik, Jézus Krisztus tizennégy stációját, de a zsidók emlékeit elhanyagolják. Egész egyszerűen fájdalmat okozott ez nekem.

A Fizikai és Vegytani Társasággal eljutottam Magyarországra, Csehszlovákiába, Bulgáriába, Lengyelországba, aztán egy hivatalos küldöttség tagjaként a Szovjetunióba is, Szentpétervárra, Moszkvába és Tbiliszibe. Oktatásügyi küldöttség volt. Első nyugati utamat 1967-ben tettem,

busszal, csak tanárok voltunk. Nagyon jó baráti viszonyban voltam az Országos Turisztikai Hivatal igazgatójával, együtt dolgoztunk az Állami Ellenőrzésnél, hiába, így épül a világ... Szerveztek egy tizenhét napos kirándulást Olaszországba. Az útitársakat csak az üzletek, a vásárlás érdekelte. Nagy élvezet volt vásárolni az utcai zsibvásárokon, sohasem láttunk ilyent azelőtt. Egy nap egy tanárnő négy-öt takaróval tért haza, és hogy ne legyen gond, mindegyikünknek adott egyet. Mit mondjak... Egyesek számára zsibvásár, mások számára Itália, Velence, egész éjjel siklani a gondolában, amerikaiakkal, angolokkal... Megkérdezték: „Con musica o senza musica?” [Zenével vagy zene nélkül? (olasz)]. Vagy harmonikáztak... Mindegyikük operaénekes volt, fantasztikusak ezek a gondolatok! Egész éjjel énekeltek, és hajtották a gondolát – ki aludt ott? Egész éjjel sétáltunk, és csodáltuk őket... Velence után Pádria, onnan Veronába, majd Bologna, Siena, Firenze, Róma. Nagy gyönyörűség! Kedvet kaptunk ezekhez a kirándulásokhoz, kérelmeztük, hogy mehessünk ismét Olaszországba és onnan Franciaországba [lásd: Románia – utazás (román állampolgárok külföldre, ill. külföldiek Romániába)].

Beadtuk az útlevelekérelmet, és egyszer föl hív valaki telefonon a Központi Bizottságtól, egy úr, aki az osztályomban a szülői bizottság elnöke volt. De én nem tudtam, hol dolgozik, mert nem érdekelt. „Maga akar elutazni Európába kirándulásra?” „Honnan tudja?” „Én foglalkozom a Központi Bizottságban az útlevelekérelmekkel, és eljutott hozzám a maga meg a felesége kérése. Nem viszik a fiút is?” „Kérem, ne állítsanak nekem ilyen csapdákat, nem akarom, hogy azt higgye, hogy nem térek vissza.” „Roşeanu elvtárs, a fiú is adjon be kérvényt!” Valóban, egy hónap múlva mindhárman elindultunk, vonattal. Átmentünk Magyarországon, Ausztrián, ismét végigbarangoltuk Olaszországot. A fiunk tizenegyedikes volt, nagyon örvendett ennek a lehetőségnek.

Rómában voltunk azon az éjszakán, amelyen Armstrong leszállt a Holdra, elgondolhatja, hogy egész éjjel néztük a tévét [Az első ember, aki a Hold felszínére lépett, Neil Armstrong űrhajós volt, az Apollo-program keretében, 1969. július 21-én. – A szerk.]. Amikor láttuk, hogy kiszáll, és megteszi az első lépést, valósággal kővé dermedtünk. Ez egy olyan élmény, amit nem lehet elfelejteni. Eljutottunk Nizzába, onnan Marseille-be, Párizsba, ahol néhány napot töltöttünk. Elsétáltunk az áruházak előtt, de bennünket az összehasonlítások izgattak – például beléptünk egy áruházba, akartunk venni vászoncipőt, hogy ne legyen drága, talán tíz frank volt. Azt hiszem, hogy az eladó félórát volt távol valahol a raktárban, hogy megkeresse azt, amit mi akartunk. Ez alkalommal – valaki ideadott egy pár cipőt innen, hogy ha lehet, cseréljék ki, megmondta az üzletet is. És kicserélték a cipőt! Megállt az ész! Kérdeztük magunktól – miért nem születünk a másik oldalon? De azért visszatértünk. Nem tétováztunk egy percre sem.

A fiam elvégezte a Mihai Viteazul gimnáziumot, majd a vegyészeti kart. Amikor végzett, első volt az országban. Nagyon jó kapcsolatban volt a tanárokkal, részt vett a tudományos diákkörökön is. Az oktatásba kíváncsi volt, egész életében ezt szerette. De nem volt egyetlen hely sem a tanügyben. „Elmegyek Giurgiuba, ott van egy katedra.” „És naponta fogsz ingázni, lehetséges ez?” Egyszer hívták Eforie Sudba, egy biológiai laboratóriumba, aztán Brassóba – valamennyire ismerték. Aztán lett öt hely itt, Bukarestben, és belépett az IOR-be [Román Optikai Művek]. Itt létrehozta a galvanoplasztikai részleget, és huszonöt éven át vezette. A különböző részlegek privatizációja után elhívták a Solaris gyárhoz, ahol néhány évig a finomító üzemet vezette. Nyugalomba vonult, azóta nem fér a bőrébe, találmányfejlesztéssel foglalkozik, a lakóközösség elnöke, naprakészen tartja egy szerviz anyagkészletét, foglalt reggeltől estig. Két unokám van. A nagyobbik huszonhét éves, régész, doktorandusz. Van egy IT-cége. Tudja, mi ez az IT? Mert én nem!... [IT = information

technology. – A szerk.] Félállásban az Akadémia Régészeti Intézetében is dolgozik. Egy igazi „jiddise kid”... Beugrik, hogy lássa, hogy vagyunk, öt percig ül. Nagyon melegszívű gyermek. A kisebbik huszonhét éves. Elvégezte a Közgazdasági Akadémiát. Egy amerikai cégnél dolgozik, amelyik mindazon gépkocsikat követi műholdról, amelyek az országban közlekednek, és amelyek előfizettek erre. Ő vezeti ezt a részleget.

Az [1977. március 4-i] földrengés előtt lementünk igen kedves barátainkkal, a Ionescu családdal – mindketten matematikatanárok – az Olari utcára. A kerületi pártbizottság előtt hullámozott a járda, azt hittem, hogy kettéreped, és bezuhanunk a Föld középpontjába. Olyan volt, mint a tenger hullámozása... Kezdek lezuhanni a pártbizottság erkélyei. Előttünk, a Calea Moșiloron volt egy kábé tízemeletes tömb, hirtelen megjelenik a Hold, az épület összeomlott, és a helyén a Hold ragyog. Kezdődött a kiáltozás, ordítozás. Elgondolhatja, micsoda kétségbeesés... A fiam és a menyem, aki várandós volt, a kilencedik hónapban, otthon voltak, egy hétemeletes lakóépületben. Mire odaértünk, lejöttek a felvonóval a földszintre, a menyem hálóingben, a fiam rövidnadrágban. Amikor láttuk, hogy az épület áll, valamennyire megnyugodtunk, aztán megtudtuk, hogy az emeletek között maradhattak volna, minthogy a liftaknában a vakolat levált. Kétségbe voltunk esve. Meghallottuk, hogy összeomlott a Rosetti téri toronyház, ott lakott egy ismert romántanárnő, igazi személyiség. Szegény, ott pusztult el. Sorban hallottuk, kik is haltak meg. Aztán, elgondolhatja, az iskolában miről beszéltek. Csak erről. Egyiknek a húga, a másiknak a fivére, nagyanja... A legváltozatosabb kis és nagy tragédiák. Végül aztán jött egy utasítás Ceaușescutól, hogy tilos a földrengésről és következményeiről beszélni. Másnapról csend lett minden intézményben.

Ma is azt kérdelem, honnan volt Ceaușescunak pénze, hogy újjáépítse az egész sugárutat [A *Szocializmus Győzelme Sugárútról (ma: az Egyesülés Sugárútja) van szó. Ceaușescu parancsára lebontottak egy 4,5 kilométeres szakaszt a főváros történelmi központjában, csak azért, hogy a rálátás a Nép Palotájára, a világnak a Pentagon után következő második legnagyobb épületére monumentális legyen. A sors iróniája, hogy ezen a sugárúton van ma a legtöbb bank és nagy kapitalista konszern.* – A szerk.]. Miképpen sikerült munkára fognia az egész világot, nem tudom! Ma csak nagy nehézségek árán sikerül felhúzni egyetlen tömbházat. A közlekedés kérdését ebben a városban szinte lehetetlen megoldani, minthogy a város régi, és teljesen meghaladják a problémák. Ez egy érdekes kérdés, ebben a Bukarestben lakom 1950 óta, és negyven éven át idegennek éreztem magam itt, mintha hivatalos kiszálláson lennék.

Amikor nyugdíjba vonultam, 1985-ben, ünnepséget szerveztek. Én szentimentálisabb vagyok, nem szeretem a könnyfakasztó helyzeteket. Föláll a számtantanár, tart rólam egy díszbeszédet, szinte elájultam, nem tudtam elhinni, hogy tőlem búcsúzik. Becsültek az iskolában, szerettem ott dolgozni, nagyon kellemes befejezés volt. Ma is tartom a kapcsolatot a diákokkal, harminc évvel a gimnázium befejezése után ma is föl hívnak telefonon, meglátogatnak.

Igen gyakran írtam az oktatás kérdéseiről a „Scînteia”-ba. [A *Román Kommunista Párt Központi Bizottságának a lapja. Bukarestben jelent meg 1931–1940 és 1944–1989 között.* – A szerk.], a „Contemporanul”-ba [A *Szocialista Művelődés és Nevelés Tanácsának heti folyóirata. Bukarestben jelent meg 1946–1989 között.* – A szerk.]. Azt hiszem, hogy nem jelent meg Bukarestben könyv, hogy mi meg ne vettük volna. Megvolt a „Secolul XX” teljes sorozata [(XX. század) – román világirodalmi folyóirat. – A szerk.]. Az Hachette könyvesboltban, valahol a Lipscani utcában volt egy

boltvezető, Solomon volt a neve, akivel igen jó barátságban voltam. Hozott egy teljes francia sorozatot – „Les Livres d’Art”. Hát hány példány érkezett az országba? Tíz. És ebből az egyik az enyém volt. A jó könyveket csak végtelen sorállással lehetett megvenni. A nyugati irodalom, amit lefordítottak, a Központi Bizottság sajtóirodájának kénye-kedvétől függött... Ezt-azt az unokámtól is kaptam, francia könyveket. De általában románul olvastam.

1989-ben Ceaușescu összegyűjtötte az embereket, azt remélve, hogy meggyőzi őket. Volt egy tüntetés. Lehetett hallani a tribünről: „Nicu, adj még nekik száz lejt, adj száz lejt” [*Elena Ceaușescu volt, a diktátor felesége. – A szerk.*]. Az egész lakosságot lenézte. De mindazok közül, akik ott voltak, csak egy merte azt kiáltani, hogy „Le a kommunizmussal...” – csak ennyi kellett. Egy hullám támadt, ők elmentek a tribünről, majd felbukkant Caramitru, és jött a többi, mindaz, amit mindenki tud [*Ion Caramitru (szül. 1942) – színész, majd színikazgató Bukarestben (Lucia Sturdza Bulandra Színház), 1976-tól tanár a bukaresti I. L. Caragiale Dráma és Film Akadémián. Az 1989. december 22-én megalakult Nemzeti Megmentési Front Tanácsának tagja lett, művelődési miniszter volt 1996 és 2000 között. – A szerk.*]. Iliescu volt a Műszaki Kiadó igazgatója, papucsban ült a kiadóban, várta a pillanatot, mert nyilvánvaló, hogy ezt az egészet kicsit előkészítette a KGB, hiába nem ismerik ezt el. Jön a fiam: „Odaküldtek a Rádióhoz, védjük meg, mert veszélyben van...” Lőttek ott, mint a nyavalya. Mi néztük a tévében, hova menjünk... Idős emberekként persze hogy a tévében néztük az egészet.

A forradalom után a Nyugat ideköltözött, minden teljesen megváltozott. Sok szemrehányás hangzik: „Pénzed is kell legyen! Amikor volt pénzed [*a kommunizmusban*], mire költötted, vettél szójás szalámit!?” Ebből a szempontból egy pillanatig sem voltak nosztalgiáim, egy percre sem bántam semmit, rosszindulat kell ahhoz, hogy meg ne lássa valaki, hogy sok minden megváltozott. Hogy volt, ami rossz irányban is, az már egy más kérdés.

Nem voltam szoros kapcsolatban a bukaresti zsidó hitközséggel. Apám élete végéig a petrozsényi hitközség könyvelője volt, az volt egész életében. Azt hiszem, hogy 1990 után azonnal, ha nem már azelőtt, már nem emlékszem pontosan, ismét beléptem a közösségbe. Minden évben fizetünk tagsági díjat, veszünk pászkát, megőriztük a hagyományokat. Jártunk konferenciákra. Amíg élt a sógorom, minden vasárnap beültetett a kocsijába, és mentünk [*a Popa Soare utcai hitközségi központba*]. Nagyon sok érdekes előadást hallgattunk. Itt, a tömbházban még laknak zsidók, néha beszélgetünk a szokásainkról.

Az az érzésem, hogy Petrozsényban ma már nincs tíz személy, hogy kitegyen egy minjánt. Most van valamiféle hitközségi elnök, akit Rosenfeldnek hívnak, de semmi köze nincs a mi családukhöz. Van még egy nagyon érdekes dolog: a város polgármestere ma egy zsidó, [Carol] Schreter. Függetlenül indult a választásokon, már két alkalommal választották meg. Diákom volt hatodikos korában. Bányamérnök lett, éveken át ő volt az aninószai szénbánya igazgatója, aztán Petrozsényba ment, és ő lett a polgármester. Ma is az.